

SVETIMŲ KRAŠTŲ MONETOS, KURSAVUSIOS LIETUVOJE XIV—XX A.

Drauge su pirmosiomis lietuviškomis kaldintomis monetomis Lietuvoje ilgą laiką kursavo Prahos grašiai. Jie buvo žinomi jau Gedimino (1316—1341) laikais, tačiau iki XIV a. vidurio vartoti tik tarptautinėje ir stambioje vietos prekyboje valstybės viduje. Kasdieninėje pinigų apyvartoje tuo metu Prahos grašiai, ko gera, dar nevartoti, nes jų iki šiol nerasta XIV a. pirmos pusės lobiuose.

Prahos grašiai, kaip stambi, vertinga sidabrinė moneta, labai tiko prekybai ir ilgai buvo tarpiniai pinigai tarp vietinių lydinių ir kaldintų monetų. Tai buvo lyg kokie tarptautiniai to meto pinigai, kaip, pavyzdžiui, mūsų laikais — doleris. Jie plačiai paplito ne tik LDK žemėse, bet ir daugelyje kitų Europos kraštų, dažnai minimi istoriniuose šaltiniuose. Tuo metu įvairios pinigų sumos buvo apskaičiuojamos kapomis grašių.

Šių Čekijos monetų vienoje pusėje yra iškalta karūna, apjuosta dvigubu užrašu. Jame pažymimas monetą kaldinusio valdovo vardas su visada vienuodu priedu *DEI GRATIA REX BOEMIE* (lot. iš dievo malonės Bohemijos karalius). Kitoje pusėje — Čekijos herbas (liūtas su karūna), apjuostas užrašu *GROSSI PRAGENSES* (lot. Prahos grašiai).

Per visą laiką šis tradicinis Prahos grašio tipas iš esmės nepasikeitė, išskyrus kaskart vis kito valdovo vardą ir įvairius ženklus tarp užrašo žodžių. Mat tarp jų būdavo kartais žvaigždutės, kryžiukai, skrituliukai ir panašiai. Tuo tarpu pirmųjų lietuviš-

17 pav. Vaclovo II kaldintas Prahos grašis

kų kaldintų monetų tipai keitėsi drauge su kiekvienu nauju valdovu.

Šiuo metu Lietuvoje Prahos grašių rasta 26 vietose. 14 lobijų: Alovėje (Alytaus raj.), Dukštose (Vilniaus raj.), Krūminiuose (Varėnos raj.), Labanore (Švenčionių raj.), Mateliuose (Molėtų raj.), Okolicoje (Salčininkų raj.), Raudondvaryje (Vilniaus raj.), Skraičionyse (Alytaus raj.), Širvintose, Šiaulių kaime (Širvintų raj.), Sklėriuose (Varėnos raj.), Trakų Vokėje (Vilniaus raj.), Vilniuje, Verkiuose (Vilniaus raj.). 7 kapinynuose: Daugirdave (Raseinių raj.), Diktaruose (Anykščių raj.) (pastarasis — falsifikatas), Pakapiuose (Kauno raj.), Pakritižyje (Panevėžio raj.), Ruseiniuose (Kėdainių raj.), Šiauliuose, Šilėlyje (Kauno raj.). Visais minėtais atvejais kapinynuose rasta tik Vaclovo IV (1378—1419) monetų. Be to, Prahos grašių rado archeologai Vilniuje (2) ir Trakuose (1). Du atskiri grašiai aptikti Vilniuje.

Daugelis lobijų su Prahos grašiais buvo rasti senosiose Lietuvos gyvenvietėse, minimose rašytiniuose šaltiniuose. Antai Labanore (minimas nuo 1373 m.), Širvintose (žinomos nuo XIV a. pabaigos), Alovėje (žinoma nuo XV a. pradžios) buvo rasti lobiai su Prahos grašiais bei Vytauto monetomis.

Be sveikų Prahos grašių Lietuvos lobiuose ir kapinynuose (Labanoro, Šiaulių kaimo, Verkių) būna nuolaužų, randamų, beje, ir LDK slavų žemėse.

Manoma, kad į Lietuvą daugiausia Prahos grašių pateko prekybos keliu,ėjusiu iš Čekijos per Vroclavą, Lucką, Brestą į Gardiną, o iš ten į Kauną ir Vilnių. Kaip tik šio prekybos kelio srityje rasta lietuviškų kaldintų monetų bei Prahos grašių. Be to, ir paplitę labiausiai jie buvo kaip tik rytinėje Lietuvoje.

Prahos grašių Lietuvos lobiuose paprastai nebūna labai daug: šešiuose lobiuose jų rasta nuo 1 iki 10, ir šešiuose — nuo 10 iki 100 vienetų. Tik dviejuose lobiuose (Labanoro ir Šiaulių kaimo) buvo aptikta nuo 300 iki 500 šių monetų. Vienas didžiausių Prahos grašių lobijų buvo rastas 1981 m. Širvintų raj., Šiaulių kaime, paslėptas greičiausiai XV a. antroje pusėje. Jame buvo per 400 Prahos grašių. Tai vienintelis lobis Lietuvoje, kurį sudarė vien Prahos grašiai.

Apytikriai Lietuvos lobiuose iš viso rasta apie 870 Prahos grašių. Vaclovo II (1278—1305) — skaičius neaiškus, Jono I Liuksemburgiečio (1310—1346) keletas monetų, Karolio I (1346—1378) ne mažiau

16 vnt., Vaclovo IV (1378—1419) apie 850 vnt., Vladislavo II (1471—1516) 5 vnt., Ferdinando I (1526—1564) 1 vnt. Ko gera, daugiausia jų į Lietuvą pateko Vaclovo IV laikais, ypač XV a. pirmaisiais dviem dešimtmečiais. Taip manyti yra kelios gana rimtos priežastys, kurių vardinti čia nesiimsiu, tačiau aišku viena — anksčiau nei nurodytu laikotarpiu į Lietuvą Prahos grašių galėjo patekti tik labai nedaug. Apyvartoje jie buvo visą XV a., o vietomis ir XVI a. bei XVII a. pradžioje — šiek tiek jų randama tuo laiku paslėptuose lobiuose.

Be lietuviškų pinigų ir Prahos grašių XVI—XVIII a. mūsų krašte kursavo ir kitų valstybių, sąkysim, Lenkijos monetos. Seniausias Lietuvoje aptiktas Jogailos (1386—1434) pusgrašis rastas Ubiškių (Trakų raj.) lobyje, užkastame po 1594 m. Dauge lyje Lietuvos lobių rasta Kazimiero Jogailaičio (1447—1492), Jono Olbrachto (1492—1501), Aleksandro (1501—1506), Zygmanto Senojo (1506—1548) pusgrašių. Palangos lobyje, užkastame po 1519 m., pasitaikė Kazimiero Jogailaičio laikų 172 Gdansko, 47 Torunės ir 5 Elbingo šilingai. Nemažai Lietuvoje rasta ir Zygmanto Senojo lenkiškų bei prūsiškų grašių, rečiau aptinkami šio valdovo Gdansko ir Elbingo grašiai. Iš Stepono Batoro laikų monetų daugiausia randama lenkiškų ir Rygos trečiokų, rečiau — Gdansko ir Rygos grašių.

Gerokai daugiau, palyginus su ankstyvesniais valdovais, rasta Zigmanto III Vazos (1587—1632) kaldintų lenkiškų monetų. Jo laikais veikusios Olkušio, Vschovos, Bydgoščio, Marienburgo, Liublino, Krokuvos, Rygos ir kitos kalyklos į apyvartą išleido

18 pav. Zigmanto III Vazos 1621 m. ortas. Reverse apačioje, po herbais, matyti 1616—1624 m. Lenkijos išdūminko Mikalojaus Danilavičiaus herbas

daug įvairių monetų. Daugiausia rasta šio valdovo lenkiškų tridenarių, šilingų, pusantrojų, trečiokų, šeštokų, ortų, Gdansko grašių ir ortų, Rygos šilingų ir trečiokų. Nuo 1627 m. smulkios monetos nebuvo kaldinamos.

Vladislavo IV (1632—1648) monetų Lietuvoje nerasta visai. Iš Jono Kazimiero (1648—1668) leistų monetų Lietuvoje dažniausiai aptinkami infliaciniai variniai šilingai — lobiuose jų randama, galima sakyti, tūkstančiais. Be smulkių varinių pinigėlių rasta sidabrinių šeštokų, ortų bei auksinių su pažymėtu reverse skaičiumi XXX. Mat iš pradžių auksinas buvo suprantamas kaip skaičiavimo vienetas: karaliaus Jono Olbrachto (1492—1501) laikais 1 auksiną sudarė 30 grašių. Šie auksinai literatūroje dar vadinami timfais, pagal jų autoriaus (Andriaus Timfo) pavardę. Pagal sidabro kokybę XVII a. antroje pusėje jie faktiškai buvo verti ne 30 grašių, o 12.

Dažnai lobiuose kartu su Jono Kazimiero pini-

gais randama ir Jono III Sobieskio (1674—1696) šeštokų, kiek rečiau — ortų.

Iš Augusto II (1697—1733) monetų Lietuvoje aptikta tik 1702 m. Leipcigo kalykloje kaldintų šeštokų: Barčių (Alytaus raj.) lobyje, paslėptame XVIII a. pradžioje, Gargždų (Klaipėdos raj.) lobyje, užkastame po 1704 m., Kauno ir Vilniaus (po 1722 m.), ir kituose lobiuose.

Augusto III (1733—1763) ir Stanislovo Augusto Poniatovskio (1764—1795) monetų lobiuose nerasta. 1766 m. Stanislovas Augustas Poniatovskis atliko pinigų reformą ir senąsias iki tol kursavusias Zigmanto III Vazos, Jono Kazimiero ir Jono III Sobieskio monetas išėmė iš apyvartos. Išdas keitė jas į naujus trečiokus, grašius, pusgrašius ir šilingus pagal kursą, kuris buvo naudingas Varšuvos monetų kalyklai. Pvz., už 4 boratinkas *, svėrusias 5,2 g. duodavo 1 grašį, sveriantį 3,9 g. Šitaip kalykla įsigydavo vario, kurio tuo metu Europoje buvo iškasama ne tiek jau daug. Dalį vario žaliavos tiekė Lenkijos rūdynai. Iš jos nukaldintos monetos turėjo įrašą „Z MIEDZI KRAIOWEY“ (Iš krašto vario).

Be lenkiškų monetų Lietuvoje rasta ir prūsiškų įvairių nominalų monetų: Albrechto (1525—1568) grašių, Georgo Frydricho (1578—1603) grašių, Georgo Vilhelmo (1619—1640) šilingų, pusanatrokų, ortų, Frydricho Vilhelmo (1640—1688) šilingų, šeštokų, ortų (rečiau ortų su data MDCLXXV (1675)), Frydricho III (1688—1701) šeštokų, ortų (rečiau trigrašių ir 1/12 talerio vertės monetų), Frydricho I (1701—1713) trigrašių, šeštokų, Frydricho Vilhelmo I (1713—1740) šeštokų, Frydricho II Didžiojo

(1740—1786) šeštokų, ortų (rečiau 1/12 ir 1/3 talerio vertės monetų). Virbalio (Vilkaviškio raj.) lobyje, paslėptame po 1754 m., rasta 1753 m. ortų, pažymėtų raide G, reiškiančia, kad pinigai kalti Ščecino kalykloje.

Rasta Lietuvoje ir švedišku pinigų: Gustavo Adolfo (1611—1632) Rygos šilingų, pusanatrokų, Elbingo šilingų, pusanatrokų, trečiokų, Kristinos (1632—1654) Rygos ir Livonijos šilingų bei pusanatrokų. Lobiuose rečiau randama pirmųjų Livonijos (1644 m.) šilingų ir Rygos 1640 m. (XL) šilingų, Elbingo šilingų ir pusanatrokų, Karolio X Gustavo (1654—1660) ir Karolio XI (1660—1697) Rygos bei Livonijos šilingų. Lietuvoje taip pat kursavo ir pačioje Švedijoje, Stokholmo kalykloje kaldinti pinigai: Kristinos 1 ir 2 erių vertės monetų, Karolio XI ir 2 erių, 1 ir 2 markių, Karolio XII (1697—1718) 1, 4, 5 erių ir 4 markių, Frydricho I (1720—1751) 1739 ir 1742 m. 5 erių ir 1741 m. 10 erių monetų buvo Romės Lauko (Šilalės raj.) lobyje, užkastame po 1750 m., o 1742 m. kaltų 5 erių — Kretingos lobyje, paslėptame po 1742 m.

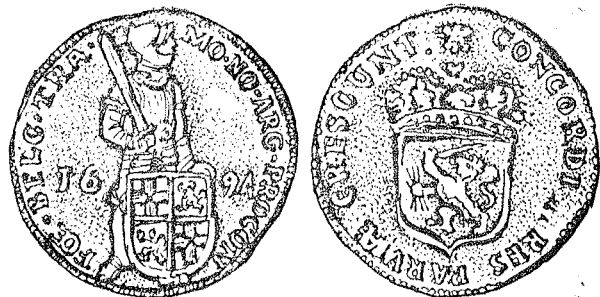
Be biloninių ir sidabrinių pinigų Lietuvoje buvo aptikta ir pavienių varinių švedišku monetų. Beje, Lietuvoje rastos net kelios stambios varinės monetos — plokštės (šved. *plåtmynt*). Viena jų — 1956 m. Nidoje rasta 1685 m. kalybos 1 dalerio (talerio) vertės plokštė, sverianti 1,35 kg. Tais pačiais metais Vilniuje aptikta dar didesnė retenybė — 1659 m. leista 8 dalerių vertės 92,5×61,5 cm dydžio moneta, sverianti visus 14,4 kg. O sunkiausios pasaulyje švediškos 10 dalerių vertės varinės monetos sveria net 19,7 kg!

Lietuvoje nemažai randama ir Ispanijos Nyderlandų stambiųjų sidabrinųjų pinigų patagonų* (talerių) bei pusės ir ketvirčio jų vertės monetų. Daugiausia rasta Pilypo IV (1621—1665) talerių, mažiau Alberto ir Elžbietos (1598—1621) bei Karolio II (1665—1700) monetų. Visos jos kaldintos Brabante, Torne ir Flandrijoje. Vietiniai gyventojai jas vadindavo kryžinėmis dėl įžambaus kryžiaus averse arba albertiniais, nes pirmąkart šias monetas į apyvartą išleido Albertas ir Elžbieta. Lietuvoje jos pasirodė XVII a. antrame ketvirtyje. Laikui bėgant, XVII a. antroje pusėje, jų buvo įvežama vis daugiau ir daugiau. Nemažai jų kursavo dar XVIII a. pirmajame ketvirtyje. Vėlesnių laikų lobiuose aptinkamos gana retai.

Įkartu su Ispanijos Nyderlandų monetomis lobiuose dažnai būna ir Nyderlandų jungtinių provincijų talerių, rečiau — dukatų. Vienuose taleriuose iškaltas liūtas, kituose — karys su kalaviju. Pastarųjų randama daugiau. Lietuvoje rasta XVII—XVIII a. Gelderno, Olandijos, Overiselio, Utrechto, Vakarų Fryzijos, Zelandijos provincijų, Deventerio, Cviolio ir Kampeno miestų talerių.

Lietuvos pinigų apyvartoje būta ir įvairių Vokietijos valstybių — abatysčių, grafysčių, hercogysčių, kunigaikštysčių, vyskupysčių bei atskirų miestų miestelių smulkių monetų — dažniausiai grašių arba trikreicerių. Rečiau randama talerių, pustalerių ir guldenų (2/3 talerio vertės monetų).

Iš Vengrijos XVI a. pinigų Lietuvoje rasta smulkių sidabrinųjų monetų — denarų. Jų aptikta Matelių (Molėtų raj.) po 1622 m. paslėptame lobyje, Kal-

19 pav. Nyderlandų Utrechto provincijos 1694 m. taleris su kario atvaizdu averse. Užrašo kairėje — sutrumpinimas *TRA*, reiškiantis Utrechto provincijos pavadinimą (lot. *Traieclum*). Reverse Nyderlandų herbą juosia užrašas *CONCORDIA RES PARVAE CRESCUNT* (lot. Santarvėje maži didžiais tampa)

naberžės (Kėdainių raj.) po 1617 m. paslėptame, Mitragalio (Rokiškio raj.) po 1626 m. paslėptame ir kituose lobiuose.

Lietuvoje kursavo daniški (Kristijono IV (1588—1648) 8 šilingų ir 1 markės vertės monetos) bei škotiški (Karolio I (1625—1649) variniai dvipensiai) pinigai. Pastarųjų aptikta Alančių (Panevėžio raj.) po 1666 m. slėptame, Papilių (Anykščių raj.) po 1696 m. slėptame, Radviliškio po 1666 m. slėptame, Zalpių (Kelmės raj.) po 1664 m. slėptame, Zeronių (Trakų raj.) po 1654 m. slėptame ir kituose lobiuose. Beje, pažymėtina, kad XVII a. Vilniuje bei kituose Lietuvos miestuose gyveno nemažai škotų.

Į Lietuvą atkeliavo monetų net iš Ispanijos kolonijų Amerikoje — Meksikos, Bolivijos ir kitų. Tai 8, 4, 2 ir 1 realo vertės sidabriniai netaisyklingos

formos, kampuoti, gerokai apdileę pinigai, kaldinti ne iš skritulio pavidalo ruošinio, o iš sidabro juostos atkirstų gabalų. Daugiausia rasta Pilypo III (1598—1621) ir Pilypo IV (1621—1665) monetų. Meksikoje kaldinti 8 realai (talerio dydžio moneta) buvo aptikti Alkiškių (Akmenės raj.) po 1667 m. ir Gegužinės (Jonavos raj.) apie XVII a. vidurį užkastame lobyje. Radviliškio lobyje, paslėptame po 1666 m., taip pat rasta 8 realų vertės moneta, tik kaldinta Bolivijos Potosi kalykloje, o Kalnaberžės lobyje — viena 2 realų vertės moneta, kaldinta Gvatemaloje.

Iš šveicariškų monetų Lietuvoje, Salantuose (Kretingos raj.), po 1795 m. paslėptame lobyje rasti Šafhauzeno kantono 1621 m. taleris ir San Galeno miesto 1624 m. taleris.

Prancūziškų pinigų — Liudviko XIV (1643—1715) 1/2 ekiu (1/2 talerio) vertės monetų, kiek žinau, buvo rasta tik Joniškių XVII a. ar XVIII a. pradžioje paslėptame ir Vilniaus po 1705 m. paslėptame lobyje.

Lietuvoje rasta ir nedaug Kuršo XVII a. monetų — šilingų, pusanatrokų, trečiokų ir šeštokų.

Be įvairių Vakarų Europos valstybių monetų Lietuvoje kursavo Rusijos monetos. Lobiuose daugiausia randama Ivano IV (1534—1547—1584) — Petro I (1689—1725) laikų sidabrinių kapeikų*, kurių vienoje pusėje iškaltas šv. Jurgis su ietimi, duriantis drakoną, o antroje pusėje 3—4 eilučių užrašas. Rečiau XVII a. lobiuose randama Ivano IV sidabrinių dengų* su vienoje pusėje pavaizduotu raiteliu, rankeje laikančiu kardą.

Vilniuje 1975 m. rasta Aleksejaus Michailovičiaus (1645—1676) varinių monetų — kapeikų ir altyņu*. Tai vienintelis Aleksejaus Michailovičiaus varinių monetų lobis, rastas Lietuvoje. Šios monetos susijusios su garsiu „variniu“ maištu Maskvoje. Dėl

20 pav. Boriso Godunovo (1598—1605) kaldinta sidabrinė kapeika. Averse po šv. Jurgio atvaizdu iškalta raidė M — Maskvos kalyklos ženklas

ilgai trukusių sunkių karų su Švedija ir Žečpospolita Rusijos išdas labai nuskurdo. Imta smarkiai didinti mokesčius, o nuo 1654 m. — leisti varinius pinigus, prilygintus sidabriniams. Pinigų vertė krito, prekės brango, prasidėjo sunki krizė. 1662 m. Maskvoje kilo vadinamasis vario maištas. Jame dalyvavo smulkūs prekininkai, amatininkai, kareiviai, valstiečiai. Karuomenė žiauriai numalšino sukilimą, tačiau 1663 m. varinius pinigus nustota leisti.

1981 m. Mustenių (Trakų raj.) lobyje (dabar jis yra Trakų istorijos muziejuje) kartu su įvairiomis XVI—XVII a. sidabrinėmis monetomis buvo aptiktos 6 jefimkos (1655 m. Rusijoje kontrasignuoti Vakarų Europos taleriai). Tai vienintelis toks radinys. Ko gera, daugiausia iš rusiškų pinigų Lietuvoje rasta XVIII—XX a. pradžios stambių Rusijos sidabrinių pinigų — rublių ir poltinių (50 kap. vertės monetų).

Mūsų respublikoje, nors gana retai, randama ir auksinių monetų (dukatų). Lobis, kurį sudarė 24 Bohemijos, Vengrijos, Transilvanijos, Nyderlandų jungtinių provincijų 1532—1605 m. dukatai, rastas

Barvydžių (Telšių raj.) kaime. Vilniuje aptiktas lobis, kurį sudarė Modenos hercogystės (Italija) ir Nyderlandų jungtinių provincijų dukatai. Nyderlandų jungtinių provincijų įvairių metų dukatų buvo Alkiškių (Akmenės raj.), Daržininkų (Vilniaus raj.), Radviliškio ir kituose lobiuose. 1936 m. Geluvoje (Raseinių raj.) rastas XV—XVII a. įvairių kraštų auksinių monetų (iš viso apie 91) lobis. Kartais pasitaiko rasti ir pavienių dukatų, kaip kad atsitiko kasinėjant Vilniaus Žemutinės pilies teritoriją. Ten aptikta Nyderlandų jungtinių provincijų dukatų.

Visai natūralu, jeigu kam kiltų klausimas, kodėl Lietuvoje randama tiek įvairių kraštų monetų? Atsakymas gana paprastas. Tais laikais valstybių sienos nebuvo taip uoliai saugomos kaip dabar, įvairių kraštų pinigai laisvai keliaudavo po pasaulį. Juk lietuviškų monetų irgi randama Austrijos, Čekoslovakijos, Lenkijos, Rumunijos, Vokietijos, Vengrijos ir kitų šalių lobiuose. Žodžiu, kiekvienoje valstybėje, o ypač Lietuvoje, kitų kraštų monetų kursavo tiek daug ir tokių įvairių, kad gyventojams sunku būdavo susigaudyti, kiek kuri verta. Monetų vertės nustatymu ir keitimu užsiimdavo pinigų keitėjai. Turguose ir mugėse stovėdavę jų prekystaliai itališkai vadinosi *banca* (iš čia kilę žodžiai „bankas“ ir „bankininkas“). Jei tie žmonės atlikdavo savo pareigas per daug nesąžiningai, minia, ieškodama teisybės, ko gera, smarkiai papurtydavo mainikautojus, arba mažų mažiausiai nusiaubdavo jų darbo vietą. Apie tai liudija itališkas posakis *banca rotta* (sulaužytas, apverstas prekystalis), iš kurio ir atsirado žodis „bankrotas“.

Kadangi monetos vertė priklausė ne tik nuo jos svorio ir dydžio, bet ir nuo sidabro kokybės (prabos), dažnai ant monetų galima aptikti tikrinimo pėdsakus — įpjovimus, įbrėžimus ir net dantų žymes. Šiaip jau monetų metalo sudėtis visą laiką blogėjo.

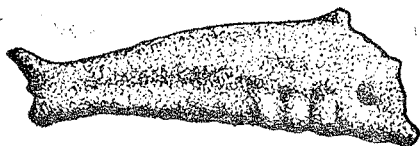
Ypač smarkiai svetimų kraštų monetos įsigalėjo Lietuvoje 1627 m. uždarius Vilniaus pinigų kalyklą ir per karus bei suirutes, kai buvo išleisti infliaciniai variniai šilingai, ir lietuviškų bei lenkiškų pinigų vertė labai nukrito.

Kas kiek tuo metu Lietuvoje kainavo? 1650 m. karvė kainavo 360 grašių, višta 1696 m. — 8 grašius, 1724 m. arklys — 12 talerių, 1791 m. statinaitė sviesto — 1 dukatą, 1794 m. nupenėtas meitėlis — 5 talerius ir t. t. Be to, pinigų vertė nuolat ir smarkiai svyravo.

KAIP BUVO GAMINAMOS MONETOS

Jau nuo senų laikų žinomi du monetų gamybos būdai: liejimas ir kaldinimas.

Azijoje (Kinijoje, vėliau Japonijoje) bemaž tris tūkstantmečius, iki pat XX a. pradžios, monetos buvo liejamos. Europoje monetos buvo liejamos senovės Graikijoje (VI—IV a. p. m. e. Graikijos kolonijoje Olbijoje, šiaurinėje Juodosios jūros pakrantėje, netoli dab. Nikolajevo) ir Romoje (IV a. p. m. e.). Tiek Azijoje, tiek Europoje liejimo technika atsirado ir tobulėjo nepriklausomai viena nuo kitos. Šio gamybos būdo Europoje vėliau buvo atsisakyta.

21 pav. Bronzinis delfino pavidalo pinigas, lietas IV a. p. m. e. Graikijos kolonijoje Ūlbijoje

Vokiečių numizmato F. Šrioterio (1862—1944) teigimu, Kinijoje bronzinės monetos pradėtos lieti net XII a. p. m. e. Europoje liejamos paprastai būdavo tik stambios ir sunkios varinės ar bronzinės monetos, kurias kaldinti buvo sunku, nes metalas kaldinant sutrūkinėdavo. VI—V a. p. m. e. Ūlbijoje liejimo formose buvo pagamintos stambios bronzinės monetos su Gorgonės (mitinė pabaisa), Demetros (derlingumo ir žemdirbystės deivė) bei Atėnės (mokslo ir amatų deivė) atvaizdais, IV a. p. m. e.—delfino formos moneta (21 pav.). Romoje IV a. p. m. e. ir Egipte Ptolemėjų laikais (304 m. p. m. e.—51 m. p. m. e.) buvo liejamos *aes grave* — stambios bronzinės monetos.

Smulkesnės monetos dažniausiai būdavo liejamos po keliolika vienu kartu, dviejų puselių liejimo formose. Vienoje puselėje buvo atspaudžiami modelių aversai, kitoje — reversai ir sujungiami grioveliais skystam metalui įtekėti. Žinoma, sudėtos abi puselės turėjo tiksliai sutapti. Kartais, vienai kuriai pasislinkus, monetų graižai (briaunos) išeidavo netaisyklinai. Suglaudus puseles, pro tamtyč padarytą skylutę buvo pilamas karštas skystas metalas.

Jam ataušus, monetas iš formos išimdavo kartu su metaliniu strypu (grioveliuose sustingusiu metalu), nuo kurio monetos buvo nulaužomos arba nukertamos. Ant kai kurių Ūlbijos ir Romos monetų matyti gana ryškūs tokių nukirtimų pėdsakai.

Suprantama, šitaip nulieti tikslaus svorio monetos buvo neįmanoma, todėl šis būdas tiko tik varinėms ir bronzinėms, t. y. ne tokioms vertingoms monetoms gaminti.

Kaldinti monetos pradėtos apie VII a. p. m. e. Nuo Romos imperijos laikų Europoje monetos tik kaldinamos.

Kaip tai buvo daroma?

Lydijoje ir Jonijoje pinigai iš pradžių buvo kaldinami ant priekalo, iš pupos pavidalo metalo ruošinių. Į juos kūju ir vienu ar keliais keturkampiais statmenai laikomais metaliniais strypais būdavo įmušami vienas ar keli kvadratai, vadinamieji *quadratum incusum*. Kitoje monetos pusėje (averse) atsispausdavo tik priekalo paviršius. Tad visos anksčiau laikotarpio monetos yra „vienpusės“.

Eginos saloje ruošinys (metalo skrituliukas) būdavo dedamas ant priekale išraižyto piešinio ir, iš viršaus uždejus strypą, smogiama per jį kūju. Vėliau strypo gale taip pat būdavo išraižomi įvairūs piešiniai.

Kai kuriose antikinėse monetose yra pavaizduotos monetų kaldinimo scenos. Antai Romos respublikos laikų magistrato Tito Karizijaus 45 m. p. m. e. sidabrinio denaro averse yra iškalta deivės Junonos galva su įrašu *MONETA*, o reverse — kalyklos instrumentai: kūjis, replės ir ugnis bei laurų vainiku

22 pav. Romėniškas sidabrinis denaras, kaldintas 45 m. p. m. e.
Averse — deivės Junonos Monetos galva su užrašu *MONETA*.
Reverse — monetų kaldinimo įrankiai ir magistrato Tito Karizijaus vardas

papuošta kalvystės dievo Vulkano į kiaušinio lukštą panaši kepurė (22 pav.). Kai kurie tyrinėtojai mano, kad tai — viršutinis kaldinimo šampas, kuris irgi būdavo panašios formos.

Kaldinant abi šampo pusės kartais pasislinkdavo, todėl dažnai pasitaikydavo monetų su defektais. Tad vėliau buvo išrastas replių pavidalo kaldinimo įrankis, kuriuo suspaudus ruošinį nukalti gerą monetą buvo daug paprasčiau. Toks instrumentas, naudotas Romos imperatoriaus Konstancijaus (337—350) valdymo laikais, buvo rastas Prancūzijoje. Dabar jis saugomas Paryžiaus medalių kabinete.

Monetoms gaminti reikia žaliavos, todėl jos pirmiausia pasirodydavo tuose kraštuose, kuriuose buvo iškasama tauriųjų metalų — aukso ir sidabro.

Toms valstybėms, kuriose nebuvo sidabro kasyklų, žaliavas tiekdamo pirkliai, iš kasyklų į kalyklas atgabendavę sidabro ir kitų reikalingų metalų lydinių. Be to, kalyklose būdavo perlydomos senos

monetos ir įvairūs sidabriniai daiktai. Gryni taurieji metalai pinigų gamybai netinka, nes yra per minkšti. Jiems sukietinti primaišoma kitų metalų, dažniausiai vario.

Viduramžiais ir net naujaisiais laikais, kol nebuvo išrastos mašinos pinigams kaldinti, monetas gamindavo rankiniu būdu. Tam tikra svorio norma, kurios laikomasi kaldinant vieną ar kitą monetą, numizmatinėje literatūroje vadinama monetos pėda.

Kaldinant rankiniu būdu pirmiausia iš tinkamai apdorotos žaliavos būdavo pagaminami ruošiniai (skrituliukai) ir išraižomi reikalingi šampai. Baigus kaldinti reikdavo patikrinti jau gatavų monetų svorį.

Kiekvienam tokiam darbui reikėdavo daugybės įvairiausių įrankių: visokių kūjų, replių, peilių, dildžių, žirklių, samtelių, dumplių, įvairaus dydžio tiglių ir kitko. Beje, ir įsigalėjus mašininiam kaldinimui, įrankių reikėjo nė kiek ne mažiau.

Metalų pripažinus tinkamu, darbininkai moliniuose tigliuose jį sulydydavo krosnyje ir samteliais supilstydavo į pailgas, dažniausiai molines ar geležines formas. Vardeinas — monetos prabos nustatytuojas (vok. *Wardein* < it. *guardare* — stebėti, prižiūrėti), privalėdavo nustatyti tiglio prabą ir patikrinti bei pasverti lydinio strypą. Viską atlikus, metalo strypai buvo išplojami ir valcuojami tarp velenų nuolat kaitinant, kad nesukietėtų, kol pasidarydavo reikiamo storumo. Valcavimui naudota vandens arba arklio jėga.

Paskui valcuotos skardos juosteles žirkliemis sukarpydavo skrituliukais arba kvadratiniais gabaliu-

kais, kurių kampai būdavo suapvalinami plaktuku arba paliekami kaip yra, pavyzdžiui, Skandinavijoje. Tokios keturkampės monetos vadinamos klipomis.

Ruošinių skrituliukus darydavo ir uždėję ant skardos vamzdžio pavidalo skylamušį bei stipriai kaukštelėję per kitą jo galą sunkiu plaktuku. Nuo XVI a. buvo pradėtas naudoti mechaninis skylamušis, pirmą kartą pritaikytas Prancūzijoje, karaliaus Pranciškaus I (1515—1547) laikais. Manoma, kad šį prietaisą išrado žymus menininkas Leonardas da Vinčis (1492—1519), senatvėje baigęs savo dienas Pranciškaus I rūmuose. Paskui metaliniai skrituliukai buvo valomi ir balinami, t. y. virinami valgomosios druskos ir vyno akmens (kalio hidrotartarato $KHC_4H_4O_8$) mišinyje arba silpnoje azoto rūgštyje (HNO_3). Virinant jie pabalavo, nes sureaguodavo vario perteklius. Galiausiai skrituliukai būdavo perplaunami, suvyniojami į maišinį audeklą ir džiovinami variniame dubenyje virš baltai įkaitintos krosnies. Po to skrituliukų paviršius dar buvo šlifuojamas smulkiu smėliu ir anglių dulkėmis, kol tapdavo šviesus ir blizgantis. Šitai apdoroti ruošiniai atrodydavo turį daugiau sidabro negu iš tikrųjų. Variniai skrituliukai buvo valomi medžio anglių pripildose slatinėse. Paskui ruošinius sverdavo. Per lengvi būdavo pakartotinai perlydomi, o per sunkūs — nudildomi dilde. Skritulio formos ruošinius naudodavo Vakarų Europos kalyklos.

Stampus iš geležies, plieno, rečiau — bronzos, gamindavo kalviai, o raižydavo graveriai, paprastai auksakaliai. Kūgio ar cilindro formos apatinis štam-

23 pav. Štai taip buvo kaldinamos monetos

pas smailiu galu būdavo įkalamas į medinę kaladę ar rąstigalį ar tapdavo priekalu. Plieniniu rėžikliu, kaltu, grandikliu ir skriestuvu graveris išraižydavo ant šampų atvirkščią būsimos monetos vaizdą. Baigus šį darbą, šampus grūdindavo. XI—XII a. tokį šampą su paprastu piešiniu galima buvo paruošti per 10—30 minučių, o šampą su horeljefu* ir sudėtingu piešiniu — per keletą valandų ar 2—3 dienas.

Atlikus visus parengiamuosius darbus, ant priekalo (apatinio šampo) buvo dedamas monetos ruošinys ir uždengiamas viršutiniu šampu. Belikdavo tik trinktelėti per visą šią konstrukciją iš viršaus kūju, ir moneta gatava (23 pav.).

Kad darbas vyktų sparčiau, kalėjui talkindavo parankinis. Vienas padėdavo ruošinį ant apatinio šampo, uždėdavo ant jo viršutinį šampą bei nuimdavo gatavą monetą, o kitas tvodavo kūju per viršutinį šampą. Darbas vykdavo dar sparčiau, kai jo imdavosi trys žmonės: vienas dėliojo ir nuiminėjo skrituliukus, kitas — viršutinį šampą, o trečias kaukšėdavo kūju.

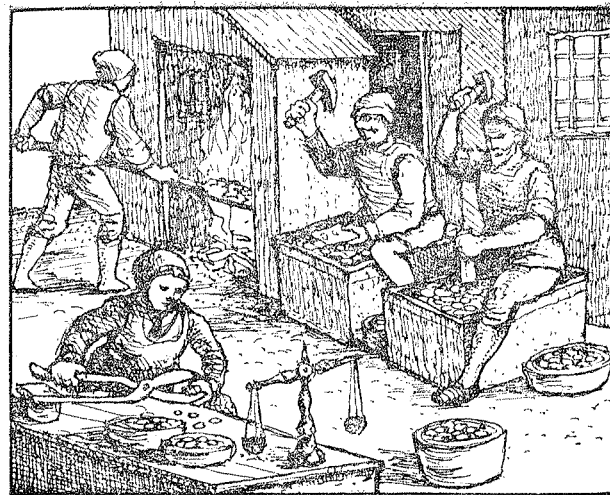
Rusijoje sidabrinės kapeikos nuo 1534 iki 1718 metų buvo kaldinamos iš supjaustytos ir išplotos vielos gabaliukų.

Nuo kalėjų darbo, jų jėgos, sumanumo, vikrumo priklausė kalyklos rentabilumas ir kalyklos savininko pajamos. Todėl savaime suprantama, kalyklose dirbdavo geriausi ir sumaniausi meistrai. Manoma, kad ne itin užgrūdintu štampu galima būdavo pagaminti 3—5 tūkstančius monetų. Viršutinis štampos, nuolat trankomas kūju, susidėvėdavo greičiau nei apatinis. Apatinio štampos užtekėdavo, kol pasikeisdavo du ar net trys viršutiniai štampos. Todėl dažnai pasitaiko monetų su vienodais aversais ir skirtingais reversais.

Nukaldintos monetos būdavo sveriamos ir skaičiuojamos: iš tam tikro metalo kiekio turėjo būti nukaldintas atitinkamas skaičius monetų. Paskui jas tikrindavo ant specialios lentos su monetos dydžio įdubimais. Sudėjus monetas į juos, aiškiai buvo matyti, kuri atlikta nekreopščiai. Pakeitus visas nekokybiškas geromis ir ant viršaus uždėjus kitą lentą, pirmąją apversdavo. Šitaip būdavo apžiūrimos abi monetos pusės. Pinigus kalyklose tikrindavo ir pagal skambesį — mat įtrūkusios skamba dusliai. Patikrintos ir surūšiuotos monetos buvo užrašomos kalyklos ataskaitų knygoje. Tinkančios apyvartai būdavo gabenamos į išdą, o iš ten — apyvarton.

Tobulėjant technikai, pradėtos naudoti įvairios mašinos, kurios palengvino darbą.

XV a. pabaigoje plečiantis prekybai, prireikė stambesnių monetų, o rankomis jas kaldinti buvo gana sunku. Daugelyje Europos šalių XV a. pabaigoje imtas naudoti specialus kūjinis prietaisas, vadinamas meška arba boba. Anglijoje, pavyzdžiui, pinigus rankomis kaldino iki XVII a., dar kitur smulkias mo-

24 pav. XVI a. pinigų kalykla Londone

netas — net iki XVIII a. Vadinamoji meška — tai rąstas su įmontuotu viršutiniu štampu, keliamas taip, kad, paspaudus koja laikiklį, trinktelėtų per ruošinį. Šis paprastas prietaisas buvo naudojamas net iki XIX a., daugiausia stambioms monetoms kaldinti, nors retkarčiais juo buvo kaldinamos ir smulkios monetos.

XVI a. mechanikai ir išradėjai suko galvas, kaip modernizuoti netobulą monetų kaldinimo techniką. Net Leonardo da Vinčio rankraščiuose yra brėžinių, kuriuose galima įžiūrėti sudedamą štampos. Benvenuto Čelinis (1500—1571), žymus italų auksaka-

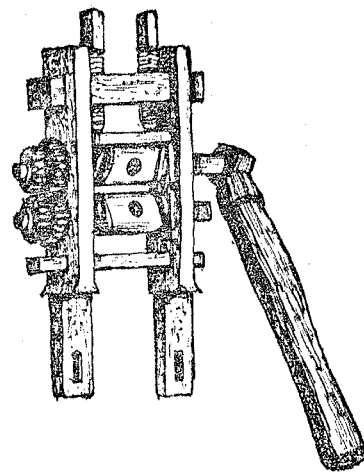
lys ir medalininkas, irgi darbavosi su prietaisų, panašiu į sraigtinį presą.

Valcavimo staklės ne tik ruošiniams, bet ir pačioms monetoms gaminti pirmą kartą buvo panaudotos XVI a. viduryje Tirolyje, Hali miesto pinigų kalykloje. Du velenai, sujungti krumpliaraciais taip, kad besisukdami liestųsi visada toje pačioje vietoje, buvo šiek tiek patobulinti, jų paviršiuje išraižius monetų averso bei reverso piešinius, kurie, leidžiant pro velenus metalo plokšteles, jose gražiai atsispausdavo. Šitaip pagamintos monetos iš plokštelės paskui būdavo išpjaunamos.

Šis gana paprastas išradimas greitai paplito didelėje Europos dalyje, ypač Vokietijoje, ir buvo naudojamas ten apytikriai iki 1770 m. Nuo 1567 m. šitaip gaminti monetos pradėta Heidelberge, nuo 1574 m.—Drezdene, 1582 m.—Augsburge, 1591 m.—Hamburge. Austrijoje—nuo 1566 iki 1765 m., o Prūsijoje, Karaliaučiaus kalykloje, apytikriai iki XVIII a. pabaigos.

Metalo plokštelių apdirbimui bei monetų kaldinimui taip pat buvo naudojamos valcavimo mašinos su arkliais varoma pavara, kurią paskui pakeitė garo mašina.

XVII a. viduryje šias valcavimo stakles pakeitė gerokai mažesnės valcavimo-kaldinimo staklės su keičiamais štampais. Jas valdyti galėjo vienas žmogus, be to, išėjus iš rikiuotės vienam štampui, nereikėdavo keisti viso veleno, o tik tą vieną štampą. Tokios staklės iki 1754 m. buvo naudojamos Vienos kalykloje, o iki 1790 m.—kai kuriose Pietų Vokietijos monetų kalyklose.

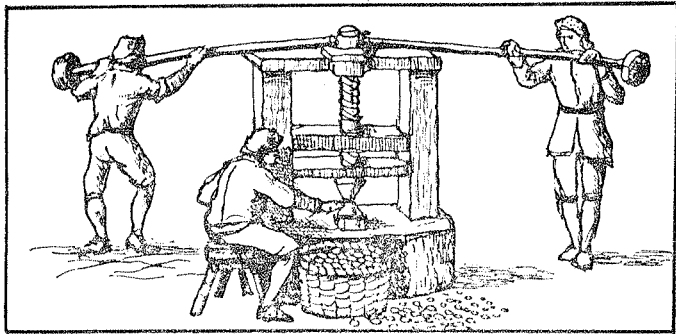

25 pav. Valcavimo staklės su keičiamais štampais, pritaikytos monetoms gaminti

XVII a. pabaigoje šias valcavimo-kaldinimo stakles su keičiamais štampais pakeitė sraigtinis presas (balansyras), naudotas kalyklose iki pat XIX a. Italijoje ir Vokietijoje (Augsburge) jis pradėtas naudoti nuo XVI a. vidurio.

Pasukus 2—3 metrų ilgio svertą su svoriais galuose, sriegiais jis nusileisdavo žemyn ir pritvirtintu prie jo viršutiniu štampu smogdavo į ruošinį, padėtą ant apatinio štampo (26 pav.). Svertą su svoriais sukiodavo nuo 2 iki 12 žmonių arba pora arklių. Per minutę tokiu presu buvo pagaminama iki 30 monetų. Juo kaldindavo stambias monetas arba medalius.

1810—1811 metais Peterburgo kalyklos mechanikas Ivanas Nevedomskis ir vokiečių išradėjas Ditri-

26 pav. Sraigtinis presas (XVII a.)

chas Ulhornas išrado naują mašiną su alkūniniu svertu. 1817 m. ji buvo pirmą kartą panaudota pinigams kaldinti. 1820 m. ją įsigijo Berlyno, 1829 m.— Londono, o 1834 m.— Paryžiaus monetų kalyklos. Ja buvo galima per minutę nukaldinti iki 70 monetų. Šiandieniniai kaldinimo automatai per minutę nukaldina nuo 300 iki 600 monetų.

Kalyklos valdytojas būdavo vadinamas monetų meistru (vok. *Münzmeister* < lot. *magister monetarum*) ir vadovavo visiems technikos darbams. Monetų senjoro įgaliotas asmuo, vadinamas vardeinu, tikrindavo visos kalyklos ir paties monetų meistro darbą, kalyklos pajamas, saugojo šampus, tikrino metalo svorį ir metalo sudėtį (prabą). Norint nuslėpti monetų meistro tikrąsias pajamas, XVI a. vardeino teisės buvo apribotos. Pajamas, gautas iš monetų kaldinimo, buvo pavesta tikrinti kalyklos raštvedžiui arba išdininkui. Raštvedys pajamas ir iš-

laidas užrašinėjo į knygas, jo įrašai turėjo sutikti su monetų meistro ir vardeino įrašais. Be to, jis tvarkydavo atlyginimo išmokėjimą, kontroliavo darbą ir vadovavo kalyklos kanceliarijai. Šioms pareigoms reikėjo doro, sąžiningo žmogaus, todėl jo darbas buvo gerai apmokamas.

Stampų graveriais kiekviena kalykla stengėsi samdyti talentingus, išmanančius žmones. Tą patį galima pasakyti ir apie lydytojus, valcuotojus, kalvius, virintojus, kaitintojus bei kalėjus.

Visas kalyklos personalas gyveno jos teritorijoje ir kartais (pavyzdžiui, Torunės kalykloje), net dėvėdavo specialius vienodus, dažniausiai tautinių spalvų drabužius, papuoštus karaliaus herbais, skambalėliais ir panašiai. Kalykloje gyveno ir jos apsauga. Teritoriją juosdavo aukšta siena, būdavo įrengiami bokštai, patalpos ginkluotai apsaugai. Jei kuri nors kalyklos siena išeidavo į gatvę (kaip XVII a. Maskvos Naujojoje kalykloje), tai ji būdavo aptraukiama tankiu tinklu, kad darbininkai negalėtų monetų pernesti į gatvę.

Viduramžiais didelėse pinigų kalyklose dirbdavo apie 100 žmonių. Tačiau tokių buvo nedaug. Mažesnėse darbuodavosi nuo 5 iki 12 žmonių. Olkušo (Lenkija) kalykloje XVI a. dirbo apie 100 žmonių, Novgorodo kalykloje XVII a.— apie 200, o tuo pačiu metu Maskvos Naujojoje kalykloje dirbo net 600 žmonių.

Už darbą būdavo mokama įvairiai. Antai 1663 m. Berlyno kalykloje per metų ketvirtį monetų meistras gaudavo 62 talerius ir 12 grašių, stampų graveris — 42, raštininkas — 25 talerius. Kalyklos darbi-

ninkams buvo mokama 25 taleriai per metus, kalėjui — 30 talerių.

Kalyklose būdavo lydymo krosnis, dumplės, tigliai, prabavimo akmuo*, priekalas, dideli ir maži kūjai ir daugybė kitokių padargų. Ypač kruopščiai buvo saugomi monetų štamapai, priklausę ne monetų meistriui, o valdovui — karaliui arba kunigaikščiui. Kai nebetikdavo kaldinimui, štamapai buvo naikinami, kad nepatektų į rankas klastotojams. Todėl iki mūsų dienų išliko labai nedaug monetų kaldinimo štamapų: lenkiškas tik vienas (iš viduramžių laikotarpio) ir šeši rusiški (vienas iš XVI a. ir penki iš XVIII a.). Beje, ir kitų kalyklose naudotų instrumentų bei įrengimų išliko palyginti labai mažai, ir apie pačias kalyklas dažnai žinoma nedaug.

Monetų kaldinimo mašinas nuo XVI a. daugiausia gamino Niurnbergo meistrai. 1599 m. jos buvo pastatytos Miunsterio, 1617 m. — Frankfurto prie Maino kalyklose. 1723 m. monetų kaldinimo presas buvo atgabentas ir į Peterburgą. 1724 m. jis buvo pastatytas naujoje monetų kalykloje.

Įvairiais laikais kalyklų meistrai savo gamintas monetas žymėdavo kokiu nors ženklu. Monetos su iškiliais užrašais ant graižo pirmą kartą pasirodė tik 1577 m. Tai buvo prancūziški ekiu (talerio vertės monetos). 1642 m. Harce, 1651 m. Anglijoje, 1668 m. Danijoje, 1670 m. — Švedijoje ir Brandenburge su tokiu užrašu buvo nukaldinta talerių. Monetų graižas graviruojamas ir dabar — norint atskirti nominalus arba dėl gražumo.

Lietuvos kalyklos nedaug kuo skyrėsi nuo Vakarų Europos — įvairios techninės naujovės gana grei-

tai pasiekdavo ir mus. Antai Žygimanto Augusto ir Zigmanto III Vazos valdymo laikotarpiu Vilniaus kalykloje 1614—1618 m. buvo naudojama valcavimo mašina, XVI a. šeštame dešimtmetyje sukonstruota Karaliaučiaus kalyklos monetų meistro Hanušo Štjelpio.

Deja, iš istorinių šaltinių ne visada pavyksta nustatyti, kur, kurioje miesto dalyje, kokiame pastate (jei jis išliko) kalykla buvo įsikūrusi. Todėl rašyti plačiau ir išsamiau apie jas yra labai sunku, arba tiesiai pasakius — neįmanoma.

TSRS monetos šiuo metu kaldinamos tik Leningrado kalykloje, tačiau XXII Olimpiados proga išleistos sidabrinės ir auksinės monetos kaldintos ir Maskvos kalykloje.

MONETŲ KLASTOTĖS

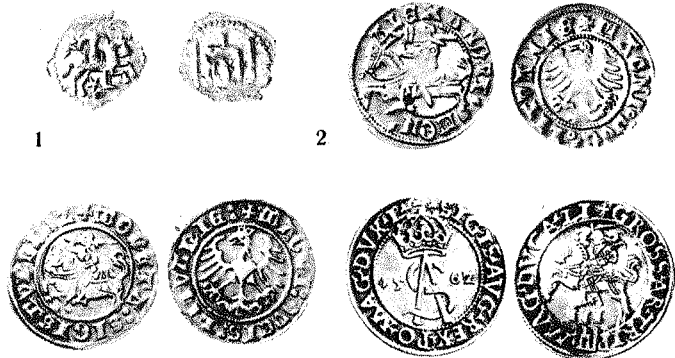
Vos pasirodė pirmosios monetos, atsirado ir jų klastotojų. Jie pasirinkdavo turinčius dižiausią paklausą monetų tipus ir dažniausiai pasitaikančias rūšis, kad falsifikatai galėtų lengviau susimaišyti su tikromis monetomis. Tikrų, ypač retų, monetų paprastai neužtekdavo visiems norintiems jas įsigyti, o pagaminti falsifikatą būdavo daug paprasčiau ir naudingiau, negu surasti tikrą egzempliorių. Suklastoti pinigai buvo žinomi visais laikais. O ir pačias klastotes ne taip jau lengva greit atskirti — kurios pagamintos senovėje, o kurios XIX ar net XX amžiuje. Seniau (apytikriai iki XIX a. pradžios) monetos buvo klastojamos (liejamos ar kaldinamos)

daugiausia iš netauriųjų arba prastesnės kokybės metalų ir leidžiamos į apyvartą. Tačiau XIX a. ėmė rasti vis daugiau mėgėjų rinkti senas monetas bei medalius, atsivėrė nauja plati veiklos sfera klastotojams.

Suklastotomis laikomos monetas, pagamintos asmenų, neturinčių teisės (privilegijos) jas kaldinti, arba mažesnės vertės, negu tai yra teisiškai nustatyta, arba viena ir kita kartu. Klastotojai dėdavo į monetas mažiau aukso bei sidabro arba apipjaustydavo kraštus. Šitai pelnydamiesi, jie darė žalą valstybei. Norint apsisaugoti nuo klastotojų, monetų graižus pradėta gaminti su danteliais, įrašais ar ornamentais.

Monetos buvo padirbinėjamos jau antikos laikais. Prie Mainco Kąstelio (VFR), netoli buvusios romėnų stovyklos, rasta III a. p. m. e. molio formelių denarams lieti. Joms pagaminti, matyt, buvo panaudoti seni nusitrynę denarai, todėl jų piešinys labai neryškus. Mat jau senovės Romoje tikriausiai buvo gana sunku neteisėtai pasigaminti kaldinimo štamą. Tai atlikti galėjo tik sumanus ir patyręs graveris. Daug paprasčiau buvo įspausti vieną ir kitą monetas pusę į molį. Falsifikatams lieti dažniausiai būdavo naudojamas pigus švino ir cinko lydiny. Per plonus, beveik plauko storumo plyšelius įkaitintas skystas metalas sutekėdavo į molio formelių vidų. Aštrus ruoželis monetas krašte rodo, pro kur į formą piltas metalas.

Kartais falsifikatoriai įsigudrindavo suklastoti pinigus, varinius ar švininius skrituliukus padengdami plonyte aukso ar sidabro skardele. Taip bu-

DAŽNIAUSIAI LIETUVOJE RANDAMOS MONETOS

LIETUVA (Vilniaus kalykla)

VYTAUTAS (1392—1430)

1. Sidabrinė monetėlė be pažymėtų metų. Nominalas ir kalykla nežinomi. Spėjama — kaldinta Vilniuje. Abipus Vyčio averse ir virš Gedimino stulpų reverse matyti iškilių šaukelių apvadas. Iš pirmųjų LDK monetų Lietuvoje šių randama dažniausiai

ALEKSANDRAS (1492—1506)

2. Sidabrinis pusgrašis su renesansiniu užrašu be pažymėtų metų. Ju esama ir su gotikiniais užrašais. Kaip ir visos kitos feodalinės Lietuvos monetos, kaldintas Vilniuje

ZYGMANTAS SENASIS (1506—1548)

3. 1512 m. sidabrinis pusgrašis. Vytį averse juosia užrašas *MONETA SIGISMVNDI*. Žodžių sandūroje matyti skaičius 12, reiškiantis leidimo metus. Šio valdovo laikais pirmą kartą ant lietuviškų monetų (1508 m. pusgrašio) pradėta žymėti kaldinimo data. Reverse užrašas tęsiasi: *MAGNI DVCIS LITVANIAE* (lot. Zygmanto, Didžiojo Lietuvos kunigaikščio, moneta)

ZYGMANTAS AUGUSTAS (1544—1548—1572)

4. 1562 m. sidabrinis trečiokas (trigrašis). Averse valdovo monogramą (SA) juosia užrašas *SIGIS/mundus/ AVG/ustus/ REX PO/loniae/ MAG/ nus/ DVX Lituaniae/* (lot. Zygmantas Augustas, Lenkijos karalius (ir) Didysis Lietuvos kunigaikštis). Reverse po Vyčiu skaičiumi III pažymėta monetas vertė. Dėl žemiau — Gedimino stulpai. Vytį juosia užrašas *GROSS/us/ AR/igenteus/ TRIP/lex/ MAG/nti/ DVCA/us/ Lituaniae/* (lot. Trigubas sidabrinis Lietuvos didžiosios kunigaikštystės grašis)

5

6

7

8

9

10

11

12

STEPONAS BATORAS (1576—1586)

5. 1582 m. trečiokas, tais laikais populiarius pinigas, paplitęs ne tik LDK, bet ir užsienyje. Averse valdovo portretą juosia užrašas *STEP(hanus) D(ei) G(ratia) REX P(O)loniae Magnus D(ux) L(ituaniae)* (lot. Steponas, iš dievo malonės Lenkijos karalius ir Didysis Lietuvos kunigaikštis). Reverse viršuje — skaičius III, reiškiantis monetos vertę. Jo kairėje — Lenkijos erelis, dešinėje — Lietuvos Vytlis, apačioje — Batorų herbas (trys vilko iltys ant skydo)

ZIGMANTAS III VAZA (1587—1632)

6. 1611 m. prasto sidabro dvidenaris. Averse — valdovo monograma (S) su karūna. Apačioje skalciumi II pažymėta monetos vertė, abipus monogramos — leidimo metai. Reverse po Vyčių matyti strėlė su dviem galais. Tai 1603—1618 m. Lietuvos išdininko Jeronimo Volavičiaus herbas

7. 1620 m. dvidenaris bilonas (Ag). Reverse po Vyčių matyti dvi žuvis su dviem žvaigždutėm iš šonų. Tai 1618—1631 m. Lietuvos išdininko Kristijono Naruševičiaus herbas.

8. 1617 m. šilingas bilonas (Ag). Averse abipus valdovo monogramos (S) iškalti skaičiai 1 ir 7 reiškia leidimo metus. Reverse du herbai (Lietuvos ir Lenkijos) po viena karūna, apjuosti užrašo *SOLIDVS Magni Ducatus LITV(aniae)* (lot. Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės šilingas)

9. 1626 m. šilingas bilonas (Ag)

10. 1625 m. sidabrinis grašis. Averse — valdovo portretas, juosiamas tradicinio užrašo, reverse po Vyčių — K. Naruševičiaus herbas

11. 1595 m. sidabrinis trečiokas, buvęs itin populiarius užsienyje. Randamas daugelyje dab. Čekoslovakijos, Vokietijos, Austrijos, Rumunijos, Vengrijos, Bulgarijos, Lenkijos bei kitų šalių lobių. Reverse tarp Lietuvos ir Lenkijos herbų — iškaltas Vazų herbas javų pėdas

JONAS KAZIMIERAS (1648—1668)

12. 1652 m. šilingas bilonas. Averse valdovo monogramą *C(asmirus) R(ex)* juosia tradicinis užrašas. Reverse po Vyčių matyti 1648—1652 m. Lietuvos išdininko Mykolo Gedeono Tryznos herbas

13

14

15

16

17

18

19

20

NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS (1918—1940) PINIGAI

13. 1925 m. vienas centas. Kaip ir kitos smulkios 1925 m. monetos (1, 5, 10, 20, 50 centų), kaldintas Birmingame iš vario ir aliuminio lydinio: 90 proc. vario ir 10 proc. aliuminio. Averse matyti grakšti žydinčio lino šakelė. Reverse po Vyčių Gedimino stulpai. Abipus kaldinimo metų — rutos lapeliai. Visų 1925 m. leistų lietuviškų monetų reversas vienodas, tik varinių reverso kraštas — be smulkių dantukų apvado. Be to, varinių monetų graižas lygus. Bene rečiausia Nepriklausomos Lietuvos moneta
14. 1925 m. penki centai
15. 1925 m. dešimt centų. Aversas papuoštas miežių ir avižių varpomis
16. 1925 m. dvidešimt centų

17. 1925 m. penkiasdešimt centų
18. 1925 m. vienas litas, kaip ir visos tų metų leidimo stambios monetos, kaldintas Londone iš sidabro ir vario lydinio (50 proc. sidabro, 50 proc. vario). Aversas papuoštas ažuolo šakele. Graižas, kaip ir kitų sidabrinių 1925 m. leidimo monetų, dantytas
19. 1925 m. dvilitis. Reverse užrašą „2 du litu“ (pavartota dviskaita) juosia gražus rūtų vainikas
20. 1925 m. penki litai. Aversas papuoštas žydinčių linų vainiku

21

22

23

24

25

26

21. 1936 m. vienas centas. Nuo 1936 m. visos lietuviškos monetos kaldintos Kaune. Smulkiosios (1, 2 ir 5 centai) — iš bronzos: 95 proc. vario, 4 proc. cino (Sn), 1 proc. cinko (Zn). Averso dešinėje matyti kviečio varpa. Visų su 1936 m. data kaldintų monetų ir aversas, ir reversas papuoštas dantytu krašteliu, bronzinių reversas vienodas — Vytis su užrašu LIETUVA, graižas — lygus

22. 1936 m. du centai. Aversas papuoštas avių vainiku

23. 1936 m. penki centai. Averso kairėje ir dešinėje — po žydintį linelį. 10, 20 ir 50 centų monetos 1936 m. nebuvo kaldinamos, nes jų pakako iš 1925 m. leidimo

24. 1936 m. penki litai. 5 ir 10 litų monetos pagal monetų įstatymą (1936) kaldintos iš 75 proc. sidabro ir 25 proc. vario lydinio. Averse — Jono Basanavičiaus portretas. Po juo matyti mažytės raidelės J. Z. — visų Nepriklausomos Lietuvos monetų modelių kūrėjo skulptoriaus Juozo Žikaro (1881—1944) inicialai. Tai vienintelė moneta su jo inicialais. Reversas toks kaip ir bronzinių monetų. Penkliečio graiže įspausta: TAUTOS GEROVE TAVO GEROVE. Žodžiai atskirti vienas nuo kito penkiakampėmis žvaigždutėmis

25. 1936 m. dešimt litų. Averse — Vytauto Didžiojo atvaizdas. Graiže įspaustas užrašas VIENYBEJE TAUTOS JEGA. Žodžiai atskirti penkiakampėmis žvaigždutėmis

26. 1938 m. dešimt litų. Kaldinti Lietuvos nepriklausomybės dvidešimtmečiui (1918—1938) pažymėti. Averse — pirmojo (1919—1920) ir ketvirtąjo (1926—1940) Respublikos prezidento A. Smetonos portretas. Graiže toks pat įrašas kaip ir 1936 m. dešimtiličio. Gana reta moneta

27

28

29

30

31

32

33

LENKIJA

KAZIMIERAS JOGAILAITIS (1447—1492)

27. Sidabrinis pusgrašis be pažymėtų kaldinimo metų, Krokuvos kalykla. Dažnai aptinkamas XVI—XVII a. Lietuvos lobiuose

JONAS OLBRACHTAS (1492—1501)

28. Sidabrinis pusgrašis be pažymėtų kaldinimo metų, Krokuvos kalykla

ZYGMANTAS SENASIS (1506—1548)

29. 1507 m. sidabrinis pusgrašis, Krokuvos kalykla

30. 1529 m. grašis, Krokuvos kalykla. Averse po karūna ir užrašu iškalta

ženklas, panašus į strėlę tarp dviejų žvaigždžių. Tai 1516—1532 m. Lenkijos išdininko Mikalojaus Sidlaviškio herbas

31. 1530 m. sidabrinis grašis, leistas Prūsijos reikmėms Torunės kalykloje. Prūsija tada (1525—1657) buvo Lenkijos dominija. Reverse Prūsijos ereli, iškėlusį kalaviją, juosia užrašas *GROSS(us) COMV[un]is TERR[arum] PRVS[s]iae* (lot. Grašis, galiojantis visose Prūsijos žemėse)

32. 1539 m. Gdanske kaldintas sidabrinis grašis. Averse — Zygmanto Senojo portretas, apjuostas užrašu *SIGIS[mundus] I REX POLO[n]iae DO[minus] TO[lius] PRVS[s]iae* (lot. Zygmantas I, Lenkijos karalius, visos Prūsijos valdovas)

ZYGMANTAS III VAZA (1587—1632)

33. 1621 m. prasto sidabro pusantrokas (1½ grašio), kaldintas Bydgoščio kalykloje. Averse skydą su Lietuvos ir Lenkijos herbais juosia užrašas *SIGIS[mundus] 3 Dei[us] Gratia 3 REX P[oloniae] M[agnus] D[ux] L[itua]niae*. Antrasis skaičius 3 reiškia, kad pusantrokas lygus trims pusgrašiams. Reverse, karališkojo obuolio viduryje esantis skaičius 24 reiškia 1/24 talerio dalį. Po juo matyti strėlė su žvaigždutėmis abipus ir pusmėnuliu apačioje — 1616—1624 m. Lenkijos išdininko Mikalojaus Danilavičiaus herbas. Labai daug šių monetų randama LDK lobiuose

34

35

36

34. 1598 m. sidabrinis trečiokas. Reverse, po skaičiumi III, tarp erelio ir Vyčio — Vazų herbas javų pėdas. Apačioje dešinėje pusėje matyti B raidė — Bydgoščio kalyklos ženklas. Šalia esantis skydas su liūtu — 1590—1609 m. Lenkijos išdininko Jono Firlėjaus herbas
35. 1627 m. sidabrinis šeštokas (6 grašiai), kaldintas Krokuvos kalykloje. Averse — valdovo portretas, apjuostas tradicinio užrašo, po juo 1624—1632 m. Lenkijos išdininko Hermano Ligenzos herbas — ožio galva
36. 1625 m. sidabrinis Gdanskio ortas (18 grašių). Reverse Gdanskio herbą juosia užrašas *MONETA CIVIT[at]is/ GEDANENSIS* (lot. Gdanskio miesto moneta). Pirmą kaldinimo metų pusę (16) pažymėta averse abipus valdovo portreto, antra (25) — reverse, virš miesto herbo

37

38

39

40

37. 1609 m. Rygos šilingas bilonas (Ag). Daug jų randama XVII a. Lietuvos lobiuose. Reverse — Rygos herbas (du sukryžiuoti raktai). Virš jo — bėganti lapė. 1609—1621 m. Rygos kalyklos meistro Oto fon Mepeno ženklas
38. 1620 m. Rygos šilingas bilonas (Ag)

39. 1590 m. sidabrinis Rygos trečiokas, dažnai randamas užsienio lobiuose. Žinoma falsifikatų. Reverse apačioje po žodžio *RIGE* matyti lėlija, 1588—1609 m. Rygos kalyklos meistro Henriko Vulfo ženklas JONAS KAZIMIERAS (1648—1668)
40. 1660 m. varinis Ujazdovo kalyklos šilingas. Reverse po ereliu vos matyti 1659—1668 m. Lenkijos išdininko Jono Krasinskio herbas naktikovas (toks paukštis)

41

42

43

41. 1667 m. sidabrinis Krokuvos kalyklos šeštokas. Nominalas pažymėtas skaičiumi VI reverse viršuje po karūna. Apačioje po skydais matyti Vazu herbas ir raidės *Titus[us] L[ivius] B[oratin]i[us]* — kalyklos nuomininko inicialai
42. 1663 m. Bydgoščio kalyklos prasto sidabro auksinas. Reverse apačioje po skydais matyti skaičius XXX, reiškiantis 30 grašių. Tačiau faktiškai pagal metalo sudėtį ir svorį ši moneta tebuvo verta 12 grašių. Daugiau kaip 7 mln. šių monetų nukaldinta bandant taisyti karų su Rusija ir Švedija nusmukdytą Lenkijos ūkį. Todėl reverse valdovo monogramą *I[oa]n[is] C[la]s[imirus] R[ex]* juosia pagraudenantis užrašas *DAT PRETIUM SERVATA SALVS POTIOR Q[ua]m 3 METALLO EST* (lot. išgelbėta [tėvynės/ gerovė] triskart brangesnė nei metalas). Tačiau nepadėjo nė jis — žmonės labai piktinosi tais pinigais, pagal kalėjo, Lenkijos kalyklų nuomininko Andriaus Timfo, pavardę vadino timfais, o valdovo monogramą *ICR* skaitė *Initium calamitatis regni* (lot. Karalystės nelaimių pradžia) JONAS III SOBIESKIS (1674—1796)
43. 1683 m. sidabrinis Krokuvos kalyklos šeštokas. Reverse tarp erelio ir Vyčio — Sobieskio herbas. Apačioje matyti žvaigždutė su pusbėneliu po ja. Tai 1668—1683 m. Lenkijos išdininko Andriaus Morštyno herbas

44

45

46

PRŪSIJA (Karaliaučiaus kalykla)

ALBRECHTAS HOHENCOLERNAS (1525—1568)

44. 1532 m. sidabrinis grašis. Averse tarp datos ir užrašo *IVSTVS EX FIDE VIVIT* (lot. Teisusis tikėjimu gyvas) esantis keturkampis su dviem šviesiais ir dviem tamsiais kvadratėliais — Hohencolernų herbas. Reverse ant Prūsijos erelio krūtinės iškalta raidė S — Zygmanto (Sigismundas) Senojo monograma. Mat tuo metu Prūsija buvo Lenkijos dominija GEORGAS VILHELMAS (1619—1640)

45. 1627 m. sidabrinis šilingas, kaldintas Karaliaučiuje. Valdovo monogramą averse ir Prūsijos erelį reverse juosia užrašas *GEORG[us] WILH[elmu]s MAR[chtio] BR[andenburgie] S[acri] R[omani] I[mperii] EL[ector]* (lot. Georgas Vilhelmas, Brandenburgo markgrafas, Šventosios Romos imperijos elektorius)

46. 1624 m. sidabrinis Karaliaučiaus kalyklos pusantrokas. Reverse pavaizduotas karališkasis obuolys su skaičiumi 24, reiškiančiu 1/24 talerio dalį. Averso skyde herbai: viršuje kairėje — Brandenburgo, dešinėje — Prūsijos erelis. Apačioje — Julicho liūtas ir Klėvės sukryžiuotos strėlės. Vidury — elektoriaus (imperatoriaus) skeptras

47

48

49

47. 1622 m. sidabrinis ortas su Georgo Vilhelmo portretu averse, apjuostu užrašo *GEORGIVS WILHELMVS VNONI GLOTTERI GHNADENI MARCHIOI ZLIU BRAN/denburg* (vok. Georgas Vilhelmas, iš dievo malonės Brandenburgo markgrafas). Šalia karaliaus karūnos matyti Karaliaučiaus kalyklos 1619–1646 m. vardeino Ernesto Pfalero ženklas – širdis su kryžiumi viršuje. Reverse abipus skydo su herbais esantys skaičiai 2 ir 2 reiškia leidimo metus.

FRYDRICHAS VILHELMAS (1640–1688)

48. 1687 m. sidabrinis šeštokas. Averse po valdovo portretu matyti Karaliaučiaus kalyklos 1674–1677, 1679–1683, 1687, 1693–1694 m. meistro Henriko Ziverto (vok. *Sieverl*) inicialai HS. Monetos vertė pažymėta reverse skaičiumi VI. Kairėje – Brandenburgo, dešinėje – Prūsijos herbas. Po skydais matyti elektoriaus skėtras. Averse užrašas *FRIDERICVS WILHELMVS DEI GRATIA MARCHIO BRANDBURGICVS SACRI ROMANI IMPERII ARCHICAMERARIVS & ELECTOR* (lot. Frydrichas Vilhelmas, iš dievo malonės Brandenburgo markgrafas, Šventosios Romos imperijos archikamerarijus bei elektorius). Reverse iškalta: *SUPREMUS DUX IN PRUSSIA* (lot. Didysis Prūsijos kunigaikštis).

FRYDRICHAS III (1688–1701)

49. 1698 m. sidabrinis šeštokas. Averse po valdovo portretu matyti Karaliaučiaus kalyklos 1695–1699 m. monetų meistro Zigmundo Danieso (vok. *Siegmund Daniess*) inicialai (SD).

50. 1699 m. sidabrinis ortas. Reverse abipus erelio pažymėta monetos vertė (18 grašių)

50

51

52

SILEZIJA (LIGNICOS—BRIGO hercogystė)

FRYDRICHAS II (1488–1547)

51. 1544 m. sidabrinis grašis, kaldintas Lignicos (dab. Legnica, LLR) kalykloje. Reverse iškalta *VERBVM DOMINI MANET IN ETERNVM* (lot. Viešpaties žodis išlieka per amžius). Averse – valdovo atvaizdas, juosiamas užrašo *FRIDERICVS DEI GRATIA DVX SILESIAE LEGNIZENSIS BRIGENSIS* (lot. Frydrichas, iš dievo malonės Silezijos, Lignicos ir Brigo kunigaikštis).

VOKIETIJA

HILDESHEIMO miestas

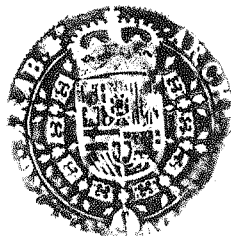
52. 1601 m. sidabrinis grašis. Averse – Hildesheimio miesto herbas, apjuostas užrašo *MONEITA NOVA REIPUBLICAE HILDESHEIMI*. Reverse – karališkasis obuolys su skaičiumi 24, reiškiančiu 1/24 talerio dalį. Mat Vokietijoje grašis buvo tos pačios vertės kaip Lenkijos ir Prūsijos pusantroakai. Apvade – Šventosios Romos imperijos imperatorius Rudolfas II (1576–1612) vardas: *RVDOLPHVS II ROMANORVM IMPERATOR SEMPER AVGVSTVS* (lot. Rudolfas II, Didysis Romos imperatorius).

53

54

55

56

ISPANIJOS NYDERLANDAI BRABANTAS

ALBERTAS IR ELZBIETA (1598—1621)
53. Be pažymėtų metų taleris (patagonas). Lietuvoje jį randama su datomis ir be. Talerio nominalas nebūdavo žymimas. Apie jį būdavo sprendžiama iš monetos skersmens (38—40 mm) ir svorio (28—29 g). Talsprendžiama iš monetos pradėtas kaldinti tik XVIII a., Frydricho II Didžiojo leriio pavadinimas pradėtas kaldinti tik XVIII a., Frydricho II Didžiojo (1740—1786) Prūsijos monetose. Averse iškaltas Burgundijos kryžius, kilęs iš vadinamojo Andriaus kryžiaus (X), ant kurio pagal legendą buvęs nukryžiuotas apaštalas Andrius. Virš kryžiaus ir karūnos matyti delvas — Antverpeno kalyklos ženklas. Reverse — skydas su Ispanijos valdų herbais. Averso ir reverso apačioje — avinėlis, Aukso Vilnos ordino ženklas. Šį pasaulietinį ordiną 1429 m. įkūrė Burgundijos hercogas Pilypas Gerasis (1419—1467). Minėtas ordino simbolis buvo kaldinamas ant daugelio Ispanijos Nyderlandų monetų.

PILYPAS IV (1621—1665)
54. 1623 m. 1/4 talerio dalis. Data užrašyta abipus Burgundijos kryžiaus. Averse virš karūnos matyti Briuselio kalyklos ženklas — angelo galva. Reverse apačioje — Aukso Vilnos ordino ženklas

55. 1645 m. pustaleris, Briuselio kalykla.
56. 1635 m. taleris, kaldintas Briuselyje

57

58

NYDERLANDU JUNGTTINES PROVINCIJOS

GELDERNO provincija
57. 1652 m. taleris. Averse navaizduotas karys su strėlių pundu dešinėje. Prie jo kojų — skydas su liūtu. Reverse virš liūto, datos viduryje matyti lelija — Gelderno provincijos ženklas. Aversa juosia užrašas *MO[neta] ARG[entea] PRO[vinciae] CONFO[ederati] BELG[ic]i[um] GEL[er]iae* (lot. Sidabrinė Nyderlandu jungtinių provincijų Gelderno moneta). Reverse užrašas *CONFIDENS D[omi]ni NO[N] MOVETVR* (lot. Tikintis dievą nenugalimas)

ZELANDIJOS provincija
58. 1791 m. taleris. Averse — karys, laikantis kalavija ir strėlių punda. Prie jo kojų — skydas su Zelandijos provincijos herbu. Viršuje matyti bokštas — Middelburgo kalyklos ženklas

59

60

ISPANIJA

PILYPAS IV (1621—1665)
59. Keturi realai be pažymėtu metų, kaldinti Mechike. Averse po karūna — į keturias dalis padalytas skydas su Ispanijos valdų herbais. Viršutiniam kairiam padalijime — tribokštė pilis (Kastilijos herbas) ir liūšutiniame kairiam padalijime — tribokštė pilis (Kastilijos herbas) ir liūšutiniame dešiniame padalijime — Aragono (vertikalūs strypai) bei Sicilijos (vertikalūs strypai su Andriaus kryžiumi ir dviem ereliais abipus jo) herbai. Apačioje kairėje (išambūs strypai) senosios Burgundijos, vidury kairėje — Austrijos, dešinėje (trys lelijos) Burgundijos herbai. Apačioje — Brabantų liūtas. Skydo viduryje — Granados herbas, perpjautas granato vaisiaus su dviem lapeliais. Mechiko kalykloje monetos buvo gaminamos labai nekruopščiai — štampas ne visuomet tilndavo ant monetos ruošinio. Averso kairėje vos matyti Mechiko kalyklos ženklas (raidžių OMD) likučiai

60. Aštuoni realai be pažymėtu metų, kaldinti Mechike

61

62

63

64

65

SVEDIJA

GUSTAVAS ADOLFAS (1611–1632)

61. 1632 m. prasto sidabro pusantrokas, kaldintas Elbinge. Averse užrašas *GVS(AVVS) ADOLPHVS D(e)i G(ratia) REX SV(ETICAE)* (lot. Gustavas Adolfas, iš dievo malonės Švedijos karalius) juosia Švedijos herbą, išdėstytą skyde. Viršuje kalrėje — trys karūnos, dešinėje — liūtas. Viduryje — Vazų herbas. Vazų dinastija, karaliavusi Lietuvoje 1587–1668 m., kilusi iš Švedijos; jos pradininkas Zigmantas III Vaza — švedu karaliaus Jono III Vazos (1568–1592) ir Zygimanto Augusto sesers Kotrynos vienintelis sūnus, Švedijos princas; 1592–1599 m. Švedijos karalius. Leido pinigus Stokholme ir Revelyje (dab. Taline). Po herbas skaičiumi 3 pažymėta monetos vertė (3 nusgrašiai). Averse karaliaus obuolį juosia užrašas *MON(eta) NO(va) REG(ni) SV(ETICAE)* (lot. Nauja Švedijos karalystės moneta). Apačioje matyti širdis su dviem strėlikėmis — Elbingo kalyklos 1628–1635 m. meistro Marsilijaus Filipsono ženklas

KRISTINA (1632–1654)

62. 1648 m. Livonijos sidabrinis nusantrokas, kaldintas Rygoje. Reverse apačioje matyti bėgantis šuo, 1647–1656 m. Rygos kalyklos meistro Henriko Jegerio ženklas

KAROLIS X GUSTAVAS (1654–1660)

63. 1658 m. Rygos šilingas bilonas. Averse matyti valdovo monogramą *C(arolus) G(ustavus)*

KAROLIS XI (1660–1697)

64. 1666 m. sidabrinė erė, kaldinta Stokholme. Reverse po karūnomis ir leidimo metais švediškai parašytas monetos nominalas (*1 ÖR*). Apačioje matyti strėlė su dviem žvaigždutėmis abipus — Stokholmo kalyklos 1665–1668 m. meistro Abrahamo Koko ženklas

65. 1669 m. sidabrinė dviejų erių moneta, kaldinta Stokholme. Averse — valdovo monograma *C(arolus) R(ex) S(uecicae)*. Reverse apačioje matyti 1669–1672 m. Stokholmo kalyklos meistro Kristoferio Konrado ženklas

P

66

67

68

69

70

71

RUSIJA

IVANAS IV (1534–1547–1584)

66. Sidabrinė denga, kaldinta Maskvoje. Reverse užrašas *КНЯЗЬ ВЕЛИКІ ИВАН*. Averse šv. Jurgio atvaizdas

67. Sidabrinė kapeika, kaldinta Maskvoje. Averse po šv. Jurgio atvaizdu matyti raidės *PC* — kalėjo ženklas

68. Sidabrinė kapeika. Averse iškalta raidė *M* — Maskvos kalyklos ženklas **BORISAS GODUNOVAS** (1598–1605)

69. Sidabrinė kapeika. Averse matyti raidės *PC* — Pskovo kalyklos ženklas **MICHAILAS FIODOROVICIUS** (1613–1645)

70. Sidabrinė kapeika, kaldinta Maskvoje.

PETRAS I (1689–1725)

71. 1701 m. kapeika. Metai pažymėti raidėmis *ЛШЯ* pagal senovės slavų metų žymėjimo būdą

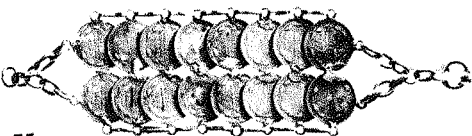
72

73

74

75

JEKATERINA II (1762—1796)

72. 1776 m. sidabrinis rublis, kaldintas Peterburge

NIKOLAJUS II (1894—1917)

73. 1913 m. 50 kapeikų, kaldintų Peterburge

74. Segė, pagaminta iš prūsisko 1861 m. sidabrinio talerio, kaldinto Berlyne

75. Apyrankė iš Rusijos XIX a. pab.—XX a. pr. 5 kapeikų vertės sidabrinų monetų

76

77

RETOS LIETUVISKOS XVI—XVII A. MONETOS
(Vilniaus kalykla)

ZYGIMANTAS AUGUSTAS (1544—1548—1572)

76. 1565 m. satyrinis trečiokas. Ag. ø 21 mm, 2,82 g. Varšuvos nacionalinis muziejus (toliau VNM). 1546, 1547 ir 1556 m. Vilniaus kalykloje buvo kaldinami sidabriniai trigrašiai su valdovo portretu averse ir 4 eilučių užrašu reverse III GROSS[us] AR[genteus] TRIPL[ex] MAG[ist]ri DVCA[tus] LITVA[niae]. 1562 m. vietoj jų imti kaldinti geresnio sidabro, bet visai kitokios išvaizdos trečiokai. Lenkų bajorai pasipiktinę ėmė reikalauti ir toliau kaldinti monetas su keturių eilučių užrašu. Vilniaus kalykla nusprendė patenkinti bajorų reikalavimą, tik užrašui paėmė eilutes iš Biblijos QVI // HABITAT IN // COELIS IRRI // DEBIT EOS (lot. Dangaus gyventojas juoksis iš jų). Šios monetos sukėlė dar didesnę lenkų bajorų pasipiktinimą. Zygimantas Augustas 1566 m. buvo tiesiog priverstas uždrausti kaldinti minėtas monetas. Todėl 1566 m. leidimo jų tėra išlikę labai mažai.

77. 1564 m. pustaleris. Ag. ø 34 mm, 13,80 g, unikumas. Vienos meno istorijos muziejus (toliau VMIM). Averse po valdovo monograma skaičiumi XV pažymėta monetos vertė (15 grašių). Reverse — skydas su herbais. Viršuje — Lenkijos erelis ir Lietuvos Vytlis, apačioje kairėje — Kijevo archangelas Mykolas, viduryje — Zemaitijos lokys, dešinėje — Volynės kryžius. Reverso viduryje Sforcų herbas — žaltys

78

79

80

81

82

83

84

78. 1564 m. taleris. Ag, \varnothing 41 mm, 27,10 g. VNM iš P. Potockio rinkinio. Averse matyti jo išpausta raidė P ir inventoriaus numeris 88
79. 1547 m. dukatas. Au, \varnothing 22 mm, 3,51 g. BMK. Pirmoji lietuviška aukštinė moneta
80. Ispaniškas Pilypo II (1556–1598) taleris su Zygmanto Augusto 1564 m. kontrasignacija. Ag, \varnothing 40 mm, 29,21 g. Berlyno monetų kabinetas (toliau BMK). Reverse iškalta užrašas *HILARITAS VNIVERSA* (lot. Visuotinė linksmybė). Ant paskutinio skiemens (*SA*) įmuštas Zygmanto Augusto antspaudas

81. 1549 m. dukatas. Au, \varnothing 22 mm, 3,52 g. VNM
82. 1563 m. dukatas. Au, \varnothing 22,3 mm, 3,45 g. VMIM
83. 1563 m. trigubo svorio dukatas. Au, \varnothing 22,3 mm, 10,42 g. tikriausiai unikumas, VMIM
84. 1565 m. dukatas. Au, \varnothing 22 mm, 3,50 g. VNM

85

86

87

88

89

90

85. 1565 m. dukatas. Au, ϕ 22 mm, 3,44 g. VMIM

86. 1562 m. 10 dukatų (portugalas). Au, ϕ 36 mm, 34,99 g. VMIM. Tikriausiai unikali tų metų dešimtdukačio atmaina. Reverse užrašė žodis „Lietuvos“ pažymėtas *LITVAN[ia]el*, o ne *LITVAN[ia]el*, kaip kitų šio tipo monetų. Reverse pažymėta vertė 10 *FLOR[inum] AVR[um]* (lot. 10 aukšinių florinų)

87. 1562 m. 10 dukatų. Au, ϕ 36 mm, 35,02 g. VNM. Reverse žodis „Lietuvos“ pažymėtas *LITVAN[ia]el*

88. 1566 m. grašis, kaldintas Tikocino kalykloje. Ag, ϕ 23 mm, 2,71 g. unikumas, VMIM. Kad būtų dar kurtame nors pasaulio muziejuje, nežinoma. Viena tokia moneta buvusi A. Domaradzko kolekcijoje Lenkijoje, tačiau kur yra dabar, neaišku. Reverse apačioje matyti pasaga su kryžiu viduryje — 1566 m. Krokuvos vaivados ir Tikocino kalyklos 1566 m. prižiūrėtojo Stanislovo Myškovskio herbas

STEPONAS BATORAS (1576—1586)

89. 1580 m. 1/2 svorio taleris. Ag, ϕ 39,5 mm, 37,16 g. Gotos Pilies muziejus, Vokietija. Reverse po Vyčiu ir erelių, vietoje Gediminaičių dinastijos (paskutinis jos valdovas — Zygmantas Augustas) herbo Gedimino stulpų iškaltas Batorų herbas. Gedimino stulpai iki pat 1925 m. monetose nebuvo kaldinami. Po Batorų herbu matyti dvi trilapės šakelės — Vilniaus kalyklos ženklas (dar gali būti su vienu ir dviem lapeliais)

90. 1585 m. taleris. Ag, ϕ 40,5 mm, 28,36 g. BMK. Reverse apačioje matyti strėlė su dviem skersinukais — 1585 m. Lietuvos kanclerio Leono Sapiegos herbas

91

92

93

94

95

96

91. 1585 m. taleris su skylute. Ag, ϕ 40 mm, 28,05 g, VMIM
 92. 1586 m. dukatas. Au, ϕ 21,5 mm, 3,43 g, VM1M
 93. 1580 m. 10 dukatų. Au, ϕ 39,5 mm, 35,19 g, VNM, iš P. Potockio kolekcijos. Nukaldintas su 1580 m. talerio štampu

ZIGMANTAS III VAZA (1587–1632)

94. 1601 m. trečiokas. Ag, ϕ 20 mm, 2,40 g, VMIM. Reverse datos viduryje iškalta gulbė, 1598–1603 m. Lietuvos išdininko Andriaus Zavišos herbas. Monetos su gulbe Vilniaus kalykloje kaldintos tik 1598–1603 m., todėl yra retos
 95. 1603 m. trečiokas. Ag, ϕ 20 mm, 2,22 g, VMIM
 96. 1621 m. 5 dukatal. Au, ϕ 27,5 mm, 17,37 g, Kopenhagos nacionalinis muziejus (toliau KNM). Reverse skydas su herbais: kairėje Lenkijos erelis ir Lietuvos Vytis, dešinėje – Švedijos trys karūnos ir Gotlando liūtas, viduryje – Vazų herbas. Apačioje – dvi žuvys, K. Naruševičiaus herbas. Skydą juosia užrašas *RVS/siae/ PRVS/siae/ MA/sociae/ SA/mogitiae/ LIVO/niae/ NE/c/ NO/n/ SV/eciae/ GO/thorum/ VA/ndatorum/ H/e/ R/di-tarius/* (lot. Rusijos, Prūsijos, Mozūrų Zemaitijos, Livonijos, taipogi Švedijos, Gotų ir Vandalų paveldėtojas). Reverso apačioje matyti avinėlis, Auksio Vilnos ordino ženklas

97

98

99

100

97. 1622 m. 5 dukatai. Au, \varnothing 35 mm, 17,32 g. BMK
98. 1616 m. 10 dukatų. Au, \varnothing 38 mm, 34,42 g. VMIM

99. 1621 m. 10 dukatų. Au, \varnothing 39,5 mm, 34,52 g. VMIM. Reverso apačioje
— K. Naruševičiaus herbas (dvi žuvis) ir Auksio Vilnos ordino avinėlis
100. 1621 m. 10 dukatų. Au, \varnothing 39,5 mm, 33,9 g. VNM

101

102

103

JONAS KAZIMIERAS (1648–1668)

101. 1664 m. pusdukatis. Au, ø 16 mm, 1,73 g. VNM. Averse — valdovo portretas. Pirmą tokio nominalo moneta Lietuvoje. Reverse po Vyčiu iškalto raidės *HKPL* — 1662–1676 m. Lietuvos išdininko Jeronimo Kiršenšteino ženklas

102. 1665 m. pusdukatis. Au, ø 15 mm, 1,74 g. KNM

103. 1666 m. dukatas. Au, ø 23 mm, 3,43 g. VNM. Paskutinė feodalinės Lietuvos auksinė moneta

27 pav. Dantylas romėniškas denaras. Averso kairėje matyti raidės *SC* — *SENATUS CONSULTO* (lot. senatui nutarus). Iki 276 m. e. m. šios raidės buvo kalamos ant visų bronzinių bei varinių ir kai kurių sidabrinių romėniškų monetų. Vėliau žymėtos tik kai kada

vo padirbinėjamos keltų monetos. Tą būdą žinojo ir senovės romėnai. Todėl Romoje respublikos laikais II—I a. p. m. e. monetos dažnai būdavo gaminamos su įkirtimais kraštuose, kad būtų matyti, iš kokio metalo jos nukaldintos. Tie įkirtimai būdavo daromi ir norint patikrinti, ar moneta tikra. P pinigai su įkartomis vadinami *nummi serrati* — pjūkladančiais arba *nummi dentati* — dantytisiais (lot. *nummus* — pinigas, *serra* — pjūklas, *dens, dentis* — dantis).

Uzbekijoje buvo rastas molinis puodas su XI a. monetomis, svėrusiomis apie 1 kg. Specialistai nustatė, kad lobyje paslėptos monetos — falsifikatai, gaminti iš bronzinių skrituliukų, padengtų plonu sidabro sluoksniu. Gali būti, kad jas į apyvartą išleido patys valdovai, išsekus garsiosioms Ilako sidabro kasykloms.

XIV amžiuje net keletas monetų klastojimo centrų veikė Bulgarijoje — Silistroje prie Dunojaus, Vidine ir Veliko Tyrnove. Tenykščiai klastotojai padirbinėjo ne tik monetas, bet ir caro raštus, ant-

spaudus bei laiškus, teikiančius įvairias privilegijas. Silistroje aptikta daugiau kaip 16 tūkstančių senovės Bulgarijos monetų, didžiuma jų — suklastotos.

Stary Dravsko (Drahimio) pilies teritorijoje (Lenkija, Košalino vaivadija) archeologai aptiko viduramžių dirbtuves, kur buvo klastojamos XIV—XV a. monetos. XV a. čia monetas klastojo vietos seniūnas.

Lietuvoje Labanoro lobyje (paslėptame apie XV a. vidurį) rastas vienas suklastotas nežinia kurio valdovo laikų Prahos grašis. Monetos aversu yra legendos raidės CCCCKIIV (?). Be to, ši lobio moneta yra sunkiausia (3,31 g).

Daug monetų buvo klastojama kadaise Moldavijai priklausiusioje pilyje Sučavoje (dabar Rumunijos teritorija). 1661—1662 m. čia klastotės buvo gaminamos valcais: lenkiški ir lietuviški Jono Kazimiero variniai, švediški Gustavo Adolfo Rygos, Kristinos Rygos ir Livonijos, Karolio X Gustavo Rygos ir Livonijos, Karolio XI Rygos ir Livonijos, prūsiški Frydricho Vilhelmo šilingai, bilonai, skirti Lenkijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rinkai. 1662 m. Lenkijoje kilo didelis nepasitenkinimas dėl šių suklastotų šilingų, tiesiog tvinte užtvindžiusių šalį. Iždininkas J. K. Krasinskis 1663 ir 1664 m. išleido įsakus, draudžiančius įvežti šias monetas, nes Sučavos falsifikatai darė kraštui didelių nuostolių. Nepaisant visų draudimų, į apyvarčią pateko daugybė suklastotų monetų. Kai 1664 metais jos buvo išimtos iš apyvarčios, paaiškėjo, kad jų būta milijardo! Sučavos produkcija pasiekė ir Lietuvą. Jono Kazimiero lietuviškų ir lenkiškų varinių šilingų fal-

sifikatų rasta Alančių, Karatiškių, Mištūnų ir kituose lobiuose. Mištūnų lobyje pasitaikė ir 5 suklastoti šilingai bilonai. Vienas jų pažymėtas 1661 m. data. Tačiau lietuviški šilingai bilonai buvo kaldinami tik 1652 ir 1653 metais. Rasti šiame lobyje

Kristinos Rygos šilingai — taip pat falsifikatai su pažymėtomis datomis 12 (3 vienetai), 14 (1), 16 (1), 55 (3), 57 (1), 60 (17), 62 (2) (28 pav.). Livonijos šilingai su datomis 55 (1), 58 (1), Karolio X Gustavo Rygos šilingai su datomis 12 (4), 14 (1), 15 (1), 16 (2), 62 (3), 166 (1), Karolio XI Rygos šilingas su data 58 (1) ir Livonijos — su 14 (1), prūsiški Frydricho Vilhelmo šilingai su datomis 154 (1), 158 (1), taip pat vienas egzempliorius su data 12 ir antroje pusėje esančiu Kristinos šilingo aversu. Padirbdamas šį pinigą, klastotojas per neapsižiūrėjimą panaudojo du skirtingus averso štampus. Suklastotas Kristinos Rygos šilingas su data 16 buvo aptiktas Karatiškių, o su data 60 — Šiliškių lobyje. Lietuvoje ir kitur rasta klastočių su nemokšiskai atliktais piešiniais, klaidomis užrašuose. Matyt, greitomis įrengtose dirbtuvėse jas kaldino nekvalifikuoti ir neraštingi žmonės.

Be suklastotų XVII a. varinių ir biloninių šilingų, Matelių lobyje rastas ir vienas Žygimanto Augusto 1537 m. pusgrašio falsifikatas (1,34 g). Monetos piešinys ir užrašas išraižyti teisingai, tačiau neteisinga data 1537 vietoje 1547 arba 1557. Be to,

28 pav. Suklastotas Kristinos Rygos šilingas su 1660 m. data, kaldintas Sučavoje

ji ne sidabrinė, ne baltos, o gelsvai rusvos spalvos. Matyt, kadaise ji buvo pasidabruota.

Kai kurių itin didelių klastojimo meistrų net vardai žinomi. Puikiai pinigus padirbinėjo vienas didžiausių klastotojų, padujietis Džiovanis Kavinas (1500—1570).

Karolis Vilhelmas Bekeris (1772—1830) virtuoziskai falsifikuodavo graikiškas, romėniškas, Vakarų Europos viduramžių monetas, naudodamas savo paties gamintus ranka raizytus šampus. Šis genialus klastotojas beveik 30 metų padirbinėjo senoviškus pinigus, išraižęs net 331 šampą. Daug jų šiuo metu saugoma Berlyno monetų kabinete. Vietoje ruošinių falsifikatams jis naudojo mažai vertingas antikines monetas, todėl juos labai sunku atskirti nuo tikrų. Bekeris mokėjo meistriškai apdoroti savo gaminius taip, kad nuo autentiškų monetų juos atskirti būdavo beveik neįmanoma. Pasakojama, kad suklastotas monetas jis suversdavęs ant karietos lingių pastatyton dėžėn su geležies drožlėmis ir vežiodavo jas iš Ofenbacho į Frankfurtą arba iš Frankfurto į Špėjerį, paskui po keletą dienų laikydavo mėšle arba sieros statinėje, kad apsitrauktų patina. XIX a. pradžioje graikiškas monetas padirbinėjo italas Karparana. Jo tėvynainis Luidžis Čigojis (1811—1875) klastojo vėlyvosios Romos imperijos monetas. Jis išraižydavo joms ne tik puikius šampus, bet kartais, įkvėpimo pagautas — ir pačias monetas: pakeisdavo, „pataisydavo“ tikrų monetų piešinius ir užrašus, sukurdamas unikalų egzempliorių. Daug graikiškų monetų suklastojo Konstantinas Christodulas (XIX a. pab.—XX a. pr.) iš Kipro.

1914 m. policija iš jo konfiskavo daugiau kaip 1000 jo paties pasigamintų šampų, kurie dabar saugomi Atėnų monetų kabinete.

Vienas žymesnių klastotojų, Juzefas Mainertas (1813—1872) gyveno Varšuvoje. 1830 metais jis pradėjo dirbti Varšuvos kalykloje. Būdamas profesionalus monetų kalėjas ir graveris bei galėdamas laisvai naudotis kalyklos įrengimais, 1836—1851 m. jis pagamino daug sidabrinų monetų. Kartais, piešiniui suteikęs papildomų detalių, jis iš paprasto talerio padarydavo retą, unikalų egzempliorių. Savo meistriškai nukaldintas monetas dar pataisydavo ranka, padengdavo dirbtine patina ir už didelius pinigus parduodavo kolekcionieriams vietoj originalų. J. Mainertas sukūrė ir naujų Lietuvos bei Lenkijos pinigų tipų, kurie iš tikrųjų niekada nebuvo kaldinami. Daugelis jo falsifikatų, ko gera, iki šiol būtų laikomi tikromis monetomis, jei gyvenimo pabaigoje sukčius nebūtų pradėjęs atgailauti. 1871 metais visus išlikusius klastočių šampus jis perdavė numizmatui Karoliui Bejeriui (1818—1877), kuris specialiaame darbe aprašė juos ir jų gaminių būdus. **J. Mainerto suklastotos lietuviškos monetos: 1547 m. ir 1562 m. šeštakai, 1564 m. pustaleris, 1564 m. taleris, 1585 m. šeštokas ir 1585 m. taleris.**

Kitas falsifikatorius, klastojęs lenkiškas ir lietuviškas auksines monetas, buvo Zelmanas Igelis. Tyrinėtojai nustatė, kad jis tai darė Lenkijoje (Žešuve). Apie jo klastotes sužinojo minėtas numizmatas K. Bejeris, todėl Z. Igelis 1863 metais (ar apie tuos metus) buvo priverstas bėgti iš Vilniaus,

apsigyveno Lvove, tapo antikvaru. Iš lietuviškų aukšinių monetų žinomi šie falsifikatai: 1548, 1561, 1563 m. dukatai, 1568 m. portugalas (Žygimantas Augustas portugalus kaldino tik 1562 m.) ir 1586 m. dukatas.

Iš istorinių šaltinių žinoma, kad Lenkijoje pinigai buvo klastojami dar karaliaus Mieško III (1173—1202) laikais.

Pinigus klastodavo ne tik atskiri asmenys, bet ir valstybės, norėdamos sužlugdyti kitų valstybių ekonomiką. Per 1808—1813 m. karą su Prancūzija Britanija Pirėnų pusiasalyje kaldino suklastotus napoleonorus. Antrojo pasaulinio karo metu Vokietija padirbinėjo JAV, Didžiosios Britanijos, TSRS pinigus. Apskritai, ko gera, falsifikatai išnyks tik kartu su pinigais, nors už monetų padirbinėjimą nuo seniausių laikų buvo taikomos įvairios bausmės. Kai Atėnų įstatymų leidėjas Solonas 594—593 m. p. m. e. leido naujus įstatymus, neužmiršo ir falsifikatorių. Už pinigų padirbinėjimą grėsė mirties bausmė.

182 m. p. m. e. Romoje irgi buvo išleisti įstatymai dėl pinigų klastojimo. Jie buvo taikomi priklausomai nuo nusikaltėlio luomo: aukštesnio luomo falsifikatoriai buvo tik ištremiami, o žemesnio luomo — baudžiami mirties bausme arba priverstiniu padieniu darbu. Vergus falsifikatorius kaldavo prie kryžiaus. Žmonėms, platinusiems suklastotus pinigus, buvo taikomos tos pačios bausmės ir, matyt, taip pat priklausomai nuo luomo.

Imperatoriaus Aureliano (270—275) laikais Pannonijoje (dabartinėje Vengrijoje) veikė didelė klastotojų gauja. Dalis jos narių buvo sučiupta ir nu-

bausta mirties bausme, o kiti išsiskirstė ir vėl pradėjo dirbti... valstybės kalyklose. Kai paaiškėjo, kad pinigai tebeklastojami, imperatoriaus įsakymu buvo areštuota 7000 žmonių. Romoje jiems visiems nukirsdino galvas. Tai buvo kruviniausias susidorojimas su klastotojais istorijoje.

Ypač daug netikrų pinigų buvo viduramžiais Vokietijoje. Tai labai trukdė normaliai prekybai. Tada Vokietijos miestai išleido kuo griežčiausius įstatymus prieš falsifikatorius. Pinigų padirbinėtojams buvo nustatytos bausmės ne tik už patį pinigų padirbinimą, bet ir už tai, jei moneta būdavo mažesnio svorio ir blogesnės prabos.

Dažniausiai monetas į apyvartą paleisdavo ne pats klastotojas, o jo tarpininkai, pirkdavę iš jo netikrus pinigus pigiau. Jie buvo baudžiami lygiai su klastotojais. Pagal Vokietijos miestų įstatymus už falsifikatų platinimą būdavo nukirsdinama ranka, o nuo XIV amžiaus toks nusikaltėlis būdavo sudeginamas ant laužo alyvoje. Už monetos apipjaustymą arba cheminį apdorojimą falsifikatoriui būdavo nukertama ranka arba keletas pirštų. Kai kur viduramžiais falsifikatorius kartu su padirbtomis monetomis statydavo prie gėdos stulpo arba siųsdavo į katorgą, sodindavo į kalėjimus. Pagal daugelio šalių įstatymus monetų padirbinėtojai būdavo baudžiami mirtimi.

Turkijoje monetų padirbėjui uždėdavo baltą kepurę su ragais ir pasodintą atbulą ant asilo paleisdavo joti per visą miestą. Kiekvienas, kas tik norėjo, galėjo jį apmėtyti purvais.

Ant kiniškų Hung-Vu epochos (1368—1398) popierinių pinigų buvo pastaba: kas padirbinės banknotus arba suklastotus paleis apyvarton, tam bus nukirsdinta galva.

Lenkijoje 1571 metais veikė vyrų ir moterų falsifikatorių gauja, liejusi cinkinius lietuviškus ketvirtokus ir talerius. Nors suklastotos monetos nuo tikrų skyrėsi išvaizda ir svoriu, falsifikatoriams pavykdavo jas realizuoti miestelių turgavietėse.

Pagal 1566 ir 1588 m. Lietuvos Statutų atitinkamus 13 ir 17 straipsnius už pinigų padirbinėjimą grėsė mirtis ant laužo.

Iš istorinių šaltinių žinoma, kad karaliaus Stepono Batoro įsakymu už sukčiavimą, tai yra pinigų padirbinėjimą Vilniuje, Vokiečių gatvėje priešais jo paties namą buvo įvykdyta mirties bausmė didikui Grigaliui Astikui.

Net Pirmojo pasaulinio karo metais Lietuvoje vartotų menkaverčių ostmarkių, išleistų 1918.04.04., ir ostrublių, išleistų 1916.04.17., didžiuliuose banknotuose, liaudies pašaipiai vadintuose kopūstlapiais, puikuojaš grėsmingas užrašas: „Kas padirba melagingus skolinamuosius kasos ženklus arba perdirba tikruosius, arba padirbtus ar perdirbtus ima ir į vartojimą skleidžia, bus baudžiamas katorga iki aštuonerių metų“.

Mūsų laikais pinigų klastotojai, padarę žalą valstybei, daugumoje šalių baudžiami laisvės atėmimu. Bausmės už pinigų padirbinėjimą yra nustatytos ir Lietuvos baudžiamojo kodekso 86 straipsnyje, o baudžiamąjį kodeksą reikia gerbti,— kaip sakydavo Ostapas Benderis.

Kaip atskirti suklastotas monetas nuo autentiškų? Šiuo klausimu yra parašyta nemažai darbų. 1627 m. Prancūzijoje išleista knyga „Samprotavimai apie senovinius medalius“. Šiai problemai joje pašvęstas visas skyrius. XVIII a. pasirodė speciali knyga — Ž. Bovė „Būdas atskirti senovines monetas nuo tų, kurios yra padirbtos“.

Vienas iš geriausių šiuolaikinių darbų apie falsifikatus yra prancūzų numizmato O. Ravelio knyga „Graikiškos suklastotos monetos“, kurioje jis pateikia išsamius praktinius patarimus, kaip klastotes atskirti nuo tikrų pinigų.

Labiausiai paplitęs būdas padirbti monetas — nulieti jas pagal gipsinę ar keramikinę formą, padarytą pagal tikrą monetą. Lietą falsifikatą nuo tikros monetos lengviausia atskirti pagal oro burbuliukų pėdsakus, likusius metale po liejimo. Be to, lietu monetų piešinys ne toks ryškus kaip kaldintų, paviršius — porėtas ir gruoblėtas.

Galvanoplastines kopijas, patyrinėjus jas per geresnį mikroskopą, lengva atpažinti iš šiurkštesnio paviršiaus. Be to, tiek vienu, tiek kitu būdu falsifikuotas monetas išduoda kraštai (gurtai): sulituojant viršutinę ir apatinę monetų puses, beveik visada lieka siūlių pėdsakai. Net padengus jas metalu, vis tiek matyti dildės žymės, įtartina atrodo nudildyti kraštai.

Suklastotas monetas dar galima pažinti iš skambesio (jos skamba dusliai, o tikros — aiškiai ir melodingai) ir skaistaus blizgesio. Svarbios skiriamosios žymės yra taip pat svoris, storis ir skersmuo. Kaldintus falsifikatus pagal jas atskirti kiek sun-

kiau. Apskritai, kai kurias itin meistriškai suklastotas monetas išaiškinti galima tik atlikus kruopščius visapusiškus tyrimus: juk ir falsifikatoriai naudoja si naujausiais prietaisais, metodais bei technika.

Ne visos netikros monetos yra falsifikatai, esama ir kopijų, numizmatinėje literatūroje dar vadinamų novodelais, gaminamų pagal senus originalus. Jos pažymimos koku nors ženklų ar raide, skiriamos paprastai kolekcionieriams.

NUMIZMATŲ KOLEKCIJOS

Pinigai, monetos pradėti rinkti žiloje senovėje. Romėnų istorikas Svetonijus (70—140) rašė, kad Romos imperatorius Augustas (27 m. p. m. e.—14 m. e. m.) iškilmių metu žarstydavo miniai ne tik Romos, bet ir kitų šalių monetas. Tačiau, ko gera, nei graikai, nei romėnai nesuprato monetų kolekcionavimo šiandienine prasme.

Tik Renesanso laikais kilmingieji ėmė stengtis be įvairių kitų meno kūrinių sistemingai rinkti ir aprašinėti senovines monetas bei medalius. Apie XIV a. monetas imta vertinti kaip meno paminklus ir žinių šaltinį. Itin madinga rinkti senovines romėniškas ar graikiškas monetas buvo XIV—XV a. Italijoje, Renesanso tėvynėje. Paprastai Renesanso laikais buvo renkamos vien antikinės monetos, viduramžių palikimu nesidomėta.

Bene pirmasis rimtas senovės monetų kolekcionierius buvo italų poetas bei mokslininkas Frančeskas Petrarka (1304—1374), ypač domėjęsis bei ty-

rinėjęs Romos imperatorės Faustinos Vyresniosios (mirė 141 m.) monetas. Daugiau apie jo kolekciją, kokių ir kiek joje būta monetų ir koks jų likimas, nežinoma nieko, nebent kad keletą savo kolekcijos romėniškų auksinių ir sidabrinių monetų jis padovanojęs Šventosios Romos imperijos imperatoriui Karoliui IV (1346—1378). F. Petrarka monetų rinkimo aistra uždegė ir kitus kolekcionierius: XV amžiuje vertingą antikinių monetų kolekciją turėjo Florencijos mecenatas Kozimas Medičis (1389—1464), senoviškus pinigus rinkti pradėjo karaliai ir karalienės. XV a. monetas rinko Vengrijos karalius Motiejus Korvinas (1458—1490). Ypač aistringi kolekcionieriai buvo Habsburgai, Austrijos valdovai Maksimilianas II (1564—1576) ir Rudolfas II (1576—1612) — savo rezidencijoje, senovinėje Prahos tvirtovėje jie laikė patyrusius antikvarus Jokūbą ir jo sūnų Otavijų Stradus. Jų pareigos buvo supirkinėti, kaupti, sisteminti ir prižiūrėti įvairias senienas bei monetas. Habsburgų rūmuose darbavosi ir ne vienas žymus to meto medalininkas.

XVII a. senovinėmis monetomis susidomėjo Anglijos karalius Karolis I (1625—1649). Švedijos karalienės Kristinos (1632—1654) vardą išgarsino itin vertinga jos numizmatinė kolekcija. Karalienė žavėjosi Graikijos ir Romos kultūra, rinko antikos meno kūrinius ir monetas. 1648 m. švedai užėmė mažąją Prahos pusę su Hradčano tvirtove, kurioje buvo saugoma minėta imperatoriaus Rudolfo II kolekcija. Ji, žinoma, tuojau atsidadė Švedijoje. Po tokio papildymo karalienės Kristinos kolekcijoje buvo apie 20 tūkstančių monetų!

1654 m. Kristina turėjo atsisakyti sosto. Likusius 21 metus ji praleido Romoje, turtindama savo skulptūrų kolekciją, studijuodama archeologiją, rinkdama monetas ir net pati kurdama medalių eskizus. Plačiai gyvendama, pirkdama brangius ir vertingus meno kūrinius, Kristina įbrido į dideles skolas, tad kolekciją paveldėtojai turėjo parduoti. Koks tolimesnis šių monetų likimas?

1690 m. buvo surengta didelė Kristinos surinktų antikinių monetų paroda. Vėlesnes Kristina buvo jau seniai pardavusi. Ypač vertinga buvo parodoje eksponuojama 300 romėniškų bronzinių medalių kolekcija. Kas ją nupirko, dabar sunku pasakyti. Žinoma tik, kad Vatikanas 1794 m. už šią kolekciją sumokėjo 20 000 skudų*. Po dvejų metų, Napoleoniui užėmus Vatikaną, kolekcija buvo išgabenta į Paryžių ir atiduota Nacionalinei bibliotekai.

Bene žymiausias karalius kolekcionierius, tiesa, jau vėlesniais laikais, buvo Viktoras Emanuelis III (1900—1946), 1946 m. atsisakęs Italijos sosto. Per savo gyvenimą jis surinko per 100 tūkstančių monetų! Remiantis jo kolekcija, Romoje buvo išleistas 20 tomų katalogas — „*Corpus Nummorum Italico-rum*“, kuriame aprašytos viduramžių ir naujausiųjų laikų itališkos monetos.

Kiekvienas valdovas manė esant reikalinga be skulptūrų, paveikslų įsigyti ir turtingą monetų ar medalių rinkinį. Palaiptiesiems atsirado vadinamieji monetų kabinetai (vok. *Münzkabinett*), tad kolekcionieriai galėjo susipažinti su kitų rinkėjų kolekcijomis.

Nyderlandų vario graveris Hubertas Golcas (1526—1583) 1556—1560 m. keliaudamas po Olandiją, Prancūziją, Italiją ir Vokietiją, apžiūrėjo apie 950 monetų kabinetų (200 — Olandijoje, 380 — Italijoje, 200 — Prancūzijoje, 175 — Vokietijoje). 1700 m. Hamburge buvo išleistas žymiausių Europos monetų kabinetų sąrašas.

XVIII a. pradėjo formuotis numizmatikos mokslas. Jo pagrindus suformavo austrų šventikas ir numizmatas Josifas Ekelis (1737—1798). Tuo metu smarkiai išaugo vertingos atskirų asmenų kolekcijos. Pamažu susiliedamos, jos telkėsi į vis didesnes, vienijosi į monetų kabinetus. XVIII a. iš Šventosios Romos imperijos imperatorių Frydricho III (1440—1493), Maksimiliano I (1493—1519), Ferdinando I (1556—1564) turtingų kolekcijų išaugo stambus Vienos imperatoriškasis monetų kabinetas, Vokietijoje susikūrė vertingas Berlyno monetų kabinetas, Paryžiuje garsėjo karaliaus Liudviko XIV (1643—1715) monetų kolekcija, sudaryta iš jo pirm-takų Karolio IX (1560—1574), Henriko III (1574—1589), Henriko IV (1589—1610) ir Orleano hercogo Gastono (mirė 1660 m.) rinkinių.

Kolekcijų savininkai arba patys tyrinėdavo ir aprašinėdavo monetas, arba samdydavo žinovus, mokslininkus monetų kilmę nustatyti bei sudaryti jų aprašus, katalogus. Karaliai kviesdavosi itin prityrusius specialistus. Iš tokių būtina paminėti gydytoją Žaną Vejantą (1632—1706), talkinusių Liudvikui XIV. Rinkdamas karaliui monetas, jis apkeliavo visą Graikiją, Italiją, Persiją ir Egiptą, patyrė daugybę nuotykių, puspenkto mėnesio praleido Alžyro jūrų pi-

ratų nelaisvėje, aprašė daug Seleukidų, Ptolemėjų ir kitų valdovų monetų, bet tik tas, kurias pats buvo matęs ir, kaip sakoma, laikęs savo rankose. Zano Vejanto puoselėjama Liudviko XIV numizmatikos kolekcija nuo 1684 m. laikyta Versalyje, vėliau, po jo mirties, 1741 metais perkelta į Paryžių, Karališkąją biblioteką, markizo de Lambero rūmus, kur jos pagrindu buvo sudarytas Karališkasis medalių kabinetas.

XVIII a. gausus ir vertingas numizmatikos rinkinys saugotas ir Britų muziejuje Londone.

Rusijoje senovines monetas dar jaunystėje pradėjo rinkti Petras I (1689—1725). 1717 m. jis įsigijo stambią antikinių monetų kolekciją iš Hamburgo „Liudersovo kabineto“. 1714 m. Petras I Peterburge įkūrė vadinamąją Kunstkamerą, pirmąjį muziejų Rusijoje, kur be gamtos mokslo eksponatų, buvo surinkta vertinga ir gausi monetų bei medalių kolekcija. Dauguma jų — iš asmeninės Petro I kolekcijos. Iš 1742 m. Petro I kolekcijos trumpo aprašo matyti, kad joje daugiausia būta rusiškų auksinių, sidabrinių ir varinių monetų — iš viso 28 862 vienetai. Sidabrinės monetos paimitos daugiausia iš lobių, kurie taip pat buvo saugomi Kunstkameroje. Vėliau šio muziejaus numizmatikos rinkiniai buvo perduoti Ermitažui.

Numizmatika domėjosi ir Jekaterina II (1762—1796). Apie tai sužinome iš jos sekretoriaus A. Chrapovickio dienoraščio. Jame išliko užrašas apie tai, kad Jekaterina II kalbėdavosi apie numizmatiką plaukų šukavimo ceremonijos metu. 1771 m. už 1000 rublių nupirkusi kapitono M. Bremzeno ko-

lekciją, ji padėjo pamatus Ermitažo monetų rinkiniui.

XVIII a. Vienos imperatoriškojo monetų kabineto, Berlyno monetų kabineto, Paryžiaus karališkojo medalių kabineto, Londono Britų muziejaus, Peterburgo Kunstkameros ir Ermitažo stambios monetų bei medalių kolekcijos eksponatų skaičiumi ir vertingumu gerokai pranoko privačius rinkinius. Šių penkių centrų numizmatikos rinkiniai buvo pirmųjų mokslinių tyrinėjimų objektas.

Iš žinomų žmonių, rinkusių monetas, paminėtini dar J. V. Getė (1749—1832) ir M. Gorkis (1868—1936).

Kada monetas pradėtos rinkti Lenkijoje ir Lietuvoje ir kas jas rinko?

XV a. pabaigoje Prūsų kronikoje rašoma, kad Kulmo vyskupas Steponas Heideburgietis (1480—1495) Lipavos pilyje (dab. Olštyno vaivadija LLR) laikė senovinių monetų rinkinį.

XVI a. nemažas monetų kolekcijas turėjo Krokuvos Jogailos universiteto profesorius S. Gžebkis (1526—1570), 1560 m. antikinių monetų rinkinį perdavęs Jogailos bibliotekai. Antikines romėniškas monetas rinko vroclovietis Tomas Redigeris (1540—1576), senovinėmis monetomis domėjosi ir jas rinko Vaclovas Koleris (mirė 1546 m.), gyvenęs Jelenioje Guroje.

Rimčiausios kolekcijos kaupdavosi daugiausia universitetuose. XVIII a. buvo žinoma jau daug stambių numizmatikos rinkinių.

Iš karalių Lenkijoje ir Lietuvoje monetas ir medalius rinko Jonas Olbrachtas (1492—1501) — jo re-

zidencijoje Vilniuje buvo saugomas 630 auksinių monetų rinkinys, Žygimantas Senasis (1506—1548), Vladislovas IV (1633—1648), Augustas II (1697—1733), Augustas III (1733—1763), Augustas Poniatovskis (1764—1795). Pastarasis medaliais ir monetomis susidomėjo dar jaunystės metais, praleistas užsienyje (Paryžiuje, Briuselyje, Londone ir Peterburge). Didelį įspūdį jam padarė Paryžiaus nacionalinės bibliotekos numizmatikos lobynai, kuriuos jis išvydo 1754 m. S. Poniatovskis turėjo 1300 Romos respublikos, 5451 Romos imperijos, Bizantijos bei kitų kraštų monetų. Rinkinyje buvo ir lenkiškų bei lietuviškų monetų, medalių. Po S. Poniatovskio mirties (1798 m.) ši 42 366 dukatų vertės kolekcija išsiblaškė po visą pasaulį.

XVIII—XIX a. ir ypač XX a. pradžioje paprotys rinkti monetas, medalius bei kitas vertingas senienas įsigalėjo dar plačiau — šias vertybes rinko ne tik kunigaikščiai, grafai, magnatai, bet ir kiti turtingesni žmonės. Kolekcijų savininkams svarbiausia būdavo turėti kokį nors unikalų eksponatą, kurio neturi nė vienas kolekcionierius. Kartais senų, kilmingų šeimų kolekcijos kaupdavosi šimtmečius ir pereidavo iš tėvo sūnui, kaip Radvilų Nesvyžiuje, Potockių Vilanove prie Varšuvos ir panašiai.

Iš žymesnių XIX a. pirmosios pusės kolekcionierių paminėtinas grafas Pranciškus Potockis (1786—1853). Jo privatus numizmatikos rinkinys tuo metu buvo vienas turtingiausių ir vertingiausių Lenkijoje. 1857 m. jo kolekcija (12 187 egzemplioriai) buvo parduota už 300 tūkstančių zlotų Aleksandrui ir Augustui Potockiams, gyvenusiems Vilanove prie

Varšuvos, o 1891 m. tapo Galicijos vietininko Andriaus Potockio (1861—1908) nuosavybe. Po Antrojo pasaulinio karo, jau gerokai sumenkusi, ši kolekcija buvo perduota Varšuvos nacionaliniam muziejui. Reikia pažymėti, kad **P. Potockio rinkinyje būta nemažai retų lietuviškų monetų. Iš žinomų — 1561 m. dukatas, 1580 m. portugalų svorio auksinis taleris, 1615 m. 3 dukatai, kurių neturėjo savo kolekcijoje kitas žinomas XIX a. antrosios pusės kolekcionierius grafas E. H. Čapskis (1828—1896).**

Emerikas Hutenas Čapskis gimė Stankove netoli Minsko. Vilniuje baigė gimnaziją. Monetas pradėjo rinkti dar visai jaunas. E. H. Čapskis daugiausiai domėjosi Lietuvos bei Lenkijos monetomis ir medaliais. Antikinių, atrodo, visai nerinko. Jis kruopščiai tyrinėjo, aprašinėjo turimas monetas ir medalius — iš viso 11 202, išleido 5 tomų katalogą, apimantį 11 061 numizmatikos objektą. 1854 m. E. H. Čapskis nupirko vertingą grafo Mykolo Tiškevičiaus (1828—1897), Vilniaus seniųjų muziejaus įkūrėjo Eustachijaus Tiškevičiaus brolio, numizmatikos rinkinį, įsigijo privačias Liudviko Morštyno ir Natalijos Kiekos (1801—1888) kolekcijas, nemažai Lietuvos bei Lenkijos monetų parsivežė iš Peterburgo Ermitažo, išsimainęs už rusiškas monetas. 1894 metais jo rinkiniai iš Vilniaus buvo išgabenti į Krokuvą. Jiems sutalpinti reikėjo šešių vagonų. Lenkijon iškeliavo 134 skrynios su monetomis, medaliais, medalionais, kriauklėmis, porcelianu, senais ginklais, Gdansko baldais, vertinga biblioteka bei geologijos ir mineralogijos rinkiniais, kurie tuo metu buvo vieni vertingiausių Europoje. 1903 m. Jurgis Čapskis

didžiulę tėvo numizmatikos kolekciją padovanojo Krokuvos nacionaliniam muziejui, kuriame ji saugoma ir dabar.

Vertingas privačias monetų kolekcijas buvo sukaukę poznanietis bibliofilas ir numizmatas Zigmantas Čarneckis (1823—1907), grafas Kazimieras Sobanskis (1859—1909), poznanietis numizmatas Henrikas Mankovskis (1872—1924) ir kt. Z. Čarneckio rinkinyje buvo 1378 medaliai ir 2803 monetos, iš jų 306 auksinės, daugiausia dukatai, vienas tritaleris, septyni dvtaleriai, šimtas devyniasdešimt vienas taleris, penkiasdešimt trys pustaleriai, 1685 smulkios sidabrinės monetos ir 560 bilonai. Jo kolekcijoje būta ir tokių lietuviškos numizmatikos retenybių, kaip Žygimanto Augusto 1549, 1561, 1565, 1567, 1569 m. dukatai, Zigmanto III Vazos 1591 m. dukatas ir 1616 bei 1622 m. 10 dukatų, Jono Kazimiero 1666 m. dukatas ir kt. 1872 m. Z. Čarneckis šią vertingą kolekciją pardavė kitam žinomam XIX a. numizmatui Karoliui Bejeriui (1818—1877). K. Bejeris didesnę Z. Čarneckio rinkinio dalį pardavė Vilniuje gyvenančiam kolekcionieriui grafiui Adomui Pliateriui (1836—1909), o likusią — E. Merzbachui iš Miuncheno. Ši pastaroji kolekcijos dalis buvo išblaškyta, o A. Pliateris visą savo rinkinį, su juo ir didelę Z. Čarneckio kolekcijos dalį, perleido mirtam Andriui Potockiui.

Grafo Kazimiero Sobanskio XIX a. antroje pusėje—XX a. pradžioje surinkta numizmatinė kolekcija buvo laikoma viena vertingiausių ir brangiausių Lenkijoje. Ją sudarė 11 tūkstančių vienetų, tarp jų — nemaža auksinių. 1910 m. po savininko mirties ko-

lekcija buvo įvertinta 106 121 aukso rublių. Joje būta ir retų lietuviškų monetų: 1547 m. šeštokas, 1548, 1553, 1564—1566, 1569, 1571, 1586, 1590, 1591 m. dukatai, 1585 m. taleris, 1652 m. šeštokas, 1666 m. dukatas ir kt. 1921 m. jo rinkinys buvo perduotas Varšuvos nacionaliniam muziejui. Antrojo pasaulinio karo metais visa K. Sobanskio kolekcija dingo. Jos likimas nežinomas.

Poznanės numizmatas Henrikas Mankovskis (1872—1924) turėjo surinkęs apie 10 tūkstančių monetų, tarp jų — daug unikalių ir labai retų. Jo kolekcijoje būta retų lietuviškų Vilniaus kalyklos monetų, iš kurių paminėtini 1546 ir 1547 m. obolai, 1564 m. taleris, 1581 m. šeštokas, 1621 ir 1622 m. 10 dukatų, 1679 m. bandomasis varinis šeštokas ir kt. H. Mankovskis surinko nemažą suklastotų Lietuvos bei Lenkijos monetų ir apie jas parašė knygą, kuri buvo išleista 1930 m., jau po autoriaus mirties. H. Mankovskiui mirus, jo numizmatikos rinkiniai buvo išblaškyti: XVII—XVIII a. Lietuvos bei Lenkijos monetas, kurios sudarė rinkinio didžiumą, įsigijo M. Frankevičiaus, o 706 (tarp jų 20 auksinių) XVI a. monetos pateko į Didžiosios Lenkijos muziejų (dabar Nacionalinis muziejus) Poznanėje. Per karą šis vertingas rinkinys dingo.

XIX—XX a. pradžioje užsienio aukcionuose buvo parduotos vertingos kunigaikščio Vilhelmo Radvilos (1798—1870), notaro Leono Mikockio, archeologo ir numizmato Henriko Steckio (1825—apie 1887 m.), grafienės Izabelės Stažinskos, numizmato Zigmanto Chelminskio ir kitų asmenų privačios kolekcijos, kuriose būta ir retų lietuviškų monetų.

Senienos, ginklai, meno kūriniai, pinigai ir medaliai bei kitos vertybės Lietuvoje pradėtos rinkti gana seniai.

Bene pirmasis žinomas Lietuvos kolekcionierius, gyvenęs Vilniuje ir rinkęs senovines monetas, buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karo ir reformacijos veikėjas, 1615—1635 m. LDK lauko etmonas, 1633—1640 m. Vilniaus vaivada Kristupas Radvila (1585—1640). Iš jo kolekcijos 1637 m. aprašymo matyti, kad joje būta sidabrinų ir auksinių lenkiškų bei lietuviškų monetų, tarp jų — ir labai retų egzempliorių.

1646 m. vienuoliai karmelitai Vilniuje turėjo savo vienuolyno biblioteką ir muziejų, kuriame saugojo nemažą numizmatikos rinkinį. 1655 m. Rusijos karo su Žečpospolita metu rinkinys buvo išblaškytas. 1748 m. Vilniuje vienuoliai pijorai savo kolegijoje, Dominikonų gatvėje turėjo nemažą numizmatikos kolekciją.

XVIII a. Vilniaus rotušėje (dab. Lietuvos dailės muziejus) kartu su miesto archyvu buvo saugomos senos monetos ir medaliai.

XVIII—XIX a. pradžioje vertingą numizmatikos kolekciją surinko kunigaikščiai Radvilos Nesvyžiuje. 1812 m. iš ten generolas Čičagovas šią kolekciją išvežė, ir ji atsidūrė Charkovo universitete. Rinkinys buvo sukrautas į dvi dideles ąžuolines skryniais: pirmoje 5808 monetos, antroje — 7444 monetos ir medaliai, iš viso — 13 252 vienetai (456 auksinės, 11 775 sidabrinės, 882 varinės, 137 cinkinės, 1 šviniškos ir 1 medinė moneta). Daugiausia tai buvo Lietuvos bei Lenkijos monetos ir medaliai.

Iš žymesnių XIX a. kolekcionierių, gyvenusių Lietuvoje, rinkusių monetas ir medalius, buvo dvarininkas J. Kasakauskas, Vaitkuškių dvare Ukmergės apskrityje turėjęs nemažą senovinių pinigų rinkinį, grafas Mykolas Tiškevičius, grafas Adomas Pliateris ir E. H. Čapskis. Mykolo Tiškevičiaus lenkiškų ir lietuviškų monetų rinkinys iki 1854 m. buvo vienas vertingiausių pasaulyje.

Įvairių senovinių daiktų bei pinigų buvo surinkta ir laikoma pirmajame Lietuvos muziejuje Baublyje (nupjautame ąžuolo kamiene), kurį 1812 m. įkūrė rašytojas Dionizas Poška (1757—1830).

Gausus numizmatikos rinkinys susikaupė ir Vilniaus universitete. Pirmiausia jį prižiūrėjo universiteto profesorius J. Mickevičius (1743—1817). Jam mirus, rinkinio saugotoju tapo profesorius G. Ernestas Grodekas (1762—1825), energingai ėmęs tvarkyti kolekciją. Ilgą laiką ji buvo gana kukli, bet nuo 1803 metų ėmė didėti. Netrukus joje buvo jau apie 2000 vienetai. Vėliau ja rūpinosi Grodeko mokinys ir bičiulis Adomas Benediktas Jocheris (1791—1860), Universiteto senato apie 1825—1830 metus įpareigotas rinkinį sutvarkyti. Dirbdamas šį darbą, Jocheris pats susidomėjo numizmatika ir surinko nemažą privačią monetų kolekciją, kurią sudarė 4426 monetos bei medaliai (74 aukso, 3459 sidabro ir 393 bronzos). Tarp jų būta ir retesnių Vilniaus kalyklos monetų: 1545 m. grašis, 1566 m. satyrinis trečiokas, ispaniškos monetos su Žygimanto Augusto 1564 m. kontrasignacija ir kt. Po jo mirties kolekcija buvo išparduota. Kam ir kaip — nežinoma.

Tik esama duomenų, kad dalis retesnių monetų pateko į K. Sobanskio rinkinį.

Po 1831 m. sukilimo 1832 m. uždarius Vilniaus universitetą, jo turtai, biblioteka, archyvas ir muziejaus eksponatai buvo išvežti į Peterburgo, Dorpatą (Tartu), Charkovo ir Kijevo įvairias įstaigas. 1835 m. Charkovo universitetas gavo 50 paveikslų, 40 skulptūrų, 1777 piešinius ir raižinius bei 21 434 numizmatikos objektus. Dalis monetų ir medalių iš Vilniaus universiteto monetų kabineto buvo atiduota Peterburgo Ermitažui.

XIX a. pirmoje pusėje numizmatika domėjosi Vilniaus universiteto profesoriai Joachimas Levelelis (1786—1861) ir Ignas Danilavičius (1787—1843), nemažai rūpinęsi Universiteto numizmatikos rinkiniu. I. Danilavičius, vėliau dirbęs Charkovo universitete, tvarkė ir tenykštę kolekciją.

Nemažai įvairių numizmatikos objektų buvo saugoma ir 1855 m. grafo Eustachijaus Tiškevičiaus (1814—1873) įkurtame Vilniaus senienų muziejuje (dab. Vilniaus universiteto rankraščių skyrius, P. Smuglevičiaus salė). Pirmieji muziejaus eksponatai buvo E. Tiškevičiaus archeologiniai ir numizmatiniai rinkiniai, kitų asmenų padovanoti senoviniai daiktai bei universiteto buvusio monetų kabineto rinkinio liekanos.

Po 1863 m. sukilimo uždarius ir Vilniaus senienų muziejų, numizmatikos rinkinys — 5347 monetos ir 1333 medaliai — nepaisant muziejaus ikūrėjo grafo E. Tiškevičiaus prašymų, išgabentas į Kijeva. Vėliau muziejus buvo reformuojamas. Daugelis privačių asmenų pradėjo rinkti monetas ir medalius

slaptai, kai kurie išsivežė savo rinkinius į užsienį. 1885 m. Vilniaus senienų muziejuje buvo saugoma 5118 monetų, 1308 medaliai ir 267 antspaudai. Muziejus su pertraukomis veikė iki Pirmojo pasaulinio karo. 1915 m. dauguma eksponatų buvo išgabenta į Maskvą, į užfrontę, o likusi dalis karo metais smarkiai nukentėjo.

Iki II pasaulinio karo numizmatikos rinkiniai buvo saugomi 1907 m. Vilniuje įkurtos Lietuvių mokslo draugijos muziejuje. 1940 m. šios draugijos kolekcijoje buvo apie 5000 įvairių kraštų monetų. Dabar didžioji dalis šio rinkinio saugoma Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejuje.

Lenkų mokslo bičiulių draugijos (įsteigta 1907 m.) muziejuje prieš pat Antrąjį pasaulinį karą buvo saugoma numizmatinė apie 6000 vienetų kolekcija. Po karo išlikę monetų rinkiniai buvo perduoti Lietuvos dailės muziejui. Nemažai Lietuvos bei Lenkijos monetų buvo saugoma ir 1921 m. Vilniuje įkurtame Ivano Luckevičiaus (1881—1919) vardo baltarusių muziejuje. Karaimų istorijos ir etnografijos muziejaus, įkurto 1938 m. Trakuose, o 1941—1951 m. veikusio ir Vilniuje, numizmatinės kolekcijos pagrindą sudarė jo direktoriaus prof. S. M. Šapšalo (1873—1961) įvairiuose Rytų kraštuose surinktos monetos. Buvusio Baltarusių muziejaus numizmatikos rinkiniai šiuo metu saugomi Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejuje, o Karaimų muziejaus monetos — Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejuje bei Leningrado Ermitaže.

Čia derėtų dar paminėti ir keletą smulkesnių privačių Lietuvos kolekcionierių. Senienas ir monetas

rinkęs Kėdainių apskrities Pašušvės dvaro savininkas Antanas Zaborskis (1850—1906) turėjo nemažą (5000 vienetų) numizmatikos rinkinį, kuriame būta ir gana retų monetų, kaldintų Vilniaus kalyklose.

Antanas Bradauskas (1859—1928) prieš Pirmąjį pasaulinį karą turėjo surinkęs apie 5000 numizmatikos vienetų, tarp jų ir seniausių lietuviškų pinigų — lydinių, ir pirmųjų kaldintų monetų, ir rusiškų jefimkų.

Žinomas Lietuvos praeities tyrinėtojas archeologas Tadas Daugirdas (1852—1919) savo Plembergo dvare netoli Ariogalos, be įvairių archeologinių ir etnografinių daiktų, buvo surinkęs ir saugojo nemažai monetų bei medalių. 1907 m. įsteigus Kauno muziejų, savo rinkinius jis padovanojo šiai įstaigai. Beje, T. Daugirdo turėta Romos monetų, rastų Lietuvos lobiuose.

Iš prieškarinių numizmatų kolekcionierių galima paminėti vilniečius Joną Bekešą, Antaną Domaradzki (1894—1978), Anatolijų Gupenecą (1914—1985), Povilą Karaziją (1887—1955), vėliau gyvenusį Kaune, Leoną Markucką, Vlodzimežą Richterį (1886—1968), Kostą Stašį, kaunietį Nikolajų Šlepavičių, į JAV emigravusį Aleksandrą Račką (1893—1965).

Antanas Domaradzki, vienas Vilniaus numizmatikos draugijos steigėjų, po karo apsigyveno Lenkijoje (Gdanske). Jo rinkinyje buvo saugoma unikali lietuviška moneta — Tikocino kalykloje 1566 m. kaldintas grašis. Pasaulyje žinomi tik du išlikę šios monetos egzemplioriai. Antras šiuo metu saugomas Vienos meno istorijos muziejuje. Kur pateko Domaradzki turėta moneta po jo mirties (1978 m.), man nėra žinoma.

Kai kurie iš paminėtų kolekcionierių ne tik surinko vertingus numizmatikos rinkinius, bet ilgainiui patys tapo muziejininkais. Antai Gupenecas monetas pradėjo rinkti dar būdamas Vilniaus universiteto studentas. Vėliau jis ilgą laiką dirbo Lodzės archeologijos ir etnografijos muziejaus numizmatikos skyriaus fondų saugotoju. Povilas Karazija 1938—1941 m. buvo Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus istorijos skyriaus vedėjas, pakeitęs šiose pareigose anksčiau dirbusį A. Račką.

Šiuo metu J. Bekešo (204 v.), L. Markucko (154 v.) ir K. Stašio (101 v.) numizmatikos kolekcijų dalis saugoma Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejuje.

Pokario metais Lietuvos numizmatiką domėjosi ir feodalinės Lietuvos monetas rinko vilnietis kultūros istorikas Edmundas Laucevičius (1906—1973), paskelbęs keletą šios srities darbų. Dalis jo vertingos kolekcijos saugoma Šiaulių „Aušros“ istorijos ir etnografijos muziejuje.

Žinomo numizmato ir kultūros veikėjo P. Karazijos numizmatikos rinkinį sudarė apie 10 000 daugiausia lenkiškų ir lietuviškų monetų ir medalių. Jis ne tik rinko senovinius pinigus, bet ir moksliskai juos tyrinėjo. Spaudoje yra paskelbęs du vertingus darbus: „1930 m. Vilniaus lobis“ (1932) ir „Alunos, Šklėrių ir Krūminių monetų lobiai“ (1941), kurie yra nepraradę mokslinės vertės ir dabar.

1977 m. VVU Mokslo muziejaus direktoriaus Vinco Žilėno (1907—1982) rūpesčiu šią P. Karazijos kolekciją jo šeima padovanojo minėtam muziejui. Kartu su pavienėmis joje buvusiomis moneta-

mis į muziejų pateko ir 1930 m. Vilniuje rasto sidabro lydinių lobio bei Kūrminių lobio dalis.

Kauno M. K. Čiurlionio dailės muziejuje saugomos retųjų lietuviškų monetų kolekcijos pagrindą sudaro A. Račkaus rinkiniai.

1910 m. A. Račkus iš Lietuvos išvyko gyventi į JAV. 1925 m. jo jau turėta 882 skirtingų lietuviškų monetų kolekcija, tuo metu viena didžiausių pasaulyje, be to, itin gausi unikumų. 1935 m. A. Račkus, pakviestas dalyvauti Kaune vykusiame Pasaulio lietuvių kongrese, kartu atsivežė eksponuoti ir savo privatų numizmatikos rinkinį, kurį 1936 m. perdavė ką tik atidarytam Vytauto Didžiojo kultūros muziejui. 1940 m. A. Račkus vėl grįžo gyventi į JAV, tačiau jo numizmatikos rinkinys liko muziejuje, ten saugomas iki šiol.

Lietuviškų monetų esama užsienyje ir Tarybų Sąjungoje — ne ką mažiau nei visuose Lietuvos muziejuose. Mano surinktais duomenimis, dabar rečiau tapusios lietuviškos monetos saugomos šiuose užsienio muziejuose: Berlyno monetų kabinete — 1547 m. dukatas, 1562 m. 10 dukatų, ispaniški taleriai su Žygimanto Augusto 1564 m. kontrasignacija, 1585 m. taleris, 1622 m. 5 dukatai, 1616 m. 10 dukatų ir kt. Varšuvos nacionaliniame muziejuje — 1556 m. grašis, 1568 m. ketvirtokas su papuoštais skydais reverse, 1548, 1563, 1565 m. dukatai, 1562 m. 10 dukatų, 1580 m. 10 dukatų svorio auksinis taleris, 1586 m., 1590 m., 1591 m. dukatai, 1622 m. 5 dukatai, 1621 m. 10 dukatų ir kt. Vienos meno istorijos muziejuje — 1564 m. pustaleris (unikumas), 1563 m. trigubo svorio dukatas (10, 42 g),

29 pav. Žygimanto Augusto 1565 m. Vilniuje kaldintas auksinis dvidenaris. Vienintelis išlikęs egzempliorius saugomas Miuncheno monetų kabinete

1565 m. dukatas, 1562 m. 10 dukatų, 1585 m. taleris, 1586 m. dukatas, 1616 ir 1621 m. 10 dukatų, 1666 m. dukatas, Tikocino kalyklos 1566 m. lietuviškas grašis ir kt. Britų muziejuje Londone — 1562 m. 10 dukatų, 1665 m. pusdukačiai (4 vnt.) ir kt. Stokholmo karališkajame monetų kabinete — 1562 m. 10 dukatų, 1565 m. dukatas, 1622 m. 5 dukatai, 1665 m. pusdukačiai ir kt. Drezdeno meno rinkinių monetų kabinete — 1706 m. trečiokas (unikumas), sveriantis 1,46 g. Gotos pilies muziejuje saugoma 1580 m. 1,5 talerio moneta (37,16 g). Kopenhagos nacionaliniame muziejuje 1621 m. 5 dukatai, Poznanės nacionaliniame muziejuje — 1594 m. trečiokas — keturkampė plokštelė (klipa), Miuncheno valstybiniame monetų rinkinyje šiuo metu saugomas 1565 m. auksinis dvidenaris (unikumas), sveriantis 3,38 g (29 pav.). Retų lietuviškų monetų yra Brno, Budapešto, Krokuvos, Prahos, Čikagos ir kituose muziejuose.

Leningrado Ermitaže saugomas 1557 m. grašis, ispaniški taleriai su Žygimanto Augusto 1564 m. kontrasignacija, 1547, 1548, 1561, 1565 m. dukatai, 1562 m. 10 dukatų, 1617 ir 1621 m. 10 dukatų, 1621 ir 1622 m. 5 dukatai, 1664 ir 1665 m. pusdukačiai, 1666 m. dukatas ir kt.

Lietuvoje vertingiausios lietuviškų monetų kolek-

cijos saugomos Kauno M. K. Čiurlionio dailės muziejuje ir VVU Mokslo muziejuje. Pirmajame yra tokių retybių, kaip Žygimanto Augusto be pažymėtų metų pusgrašiai, 1566 m. satyriniai trečiokai, 1547 m. šeštokas, 1565 m. taleriai (2 egz.; talerių su pažymėta 1565 m. data daugiau neturi nė vienas pasaulio muziejus), 1548, 1563, 1564, 1565, 1566, 1567 m. dukatai (neteko girdėti, kad 1567 m. dukatas būtų saugomas kituose pasaulio muziejuose), 1581 m. šeštokai, 1620 m. 1,5 grašio, 1622 m. 5 dukatai, 1664, 1665 m. pusdukačiai, 1666 m. dukatas ir kt. VVU Mokslo muziejuje — 1547 m. obolas, Žygimanto Augusto be pažymėtų metų pusgrašis, 1566 m. satyriniai trečiokai, 1547 m. šeštokai, 1581 m. šeštokai, 1620 m. 1,5 grašio, 1652 m. trečiokai, 1652 m. šeštokai ir kt. Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejuje — 1529 m. pusgrašis su raide V po Vyčiu, 1546 m. obolai, 1545 m. grašis, 1606 m. dvidenaris, 1652 m. šeštokas ir kt.

Kokiuose Europos muziejuose yra daugiausia monetų? Prahos nacionaliniame muziejuje saugoma apie 750 tūkstančių numizmatikos vienetų. Britų muziejaus monetų ir medalių skyriuje — daugiau kaip 650 tūkstančių, Vienos meno istorijos muziejuje — per 500 tūkstančių, Stokholmo karališkajame monetų kabinete apie 500 tūkstančių, Berlyno monetų kabinete ir Paryžiaus nacionalinės bibliotekos medalių kabinete — per 450 tūkstančių egzempliorių, Brno Moravijos muziejuje ir Varšuvos nacionaliniame muziejuje daugiau 250 tūkstančių, Budapešto nacionaliniame muziejuje daugiau 240 tūkstančių, Oslo universiteto monetų kabinete per 200 tūks-

tančių, Helsinkio nacionaliniame muziejuje daugiau 80 tūkstančių numizmatikos objektų.

Daugiausia numizmatikos eksponatų yra sukaukęs Maskvos istorijos muziejus — 1 milijoną 623 tūkstančius (į šį skaičių įeina labai daug pinigų dubletų) ir Leningrado Ermitažas — 1 milijoną 100 tūkstančių.

Kauno M. K. Čiurlionio dailės muziejuje yra per 150 tūkstančių įvairių numizmatikos objektų, Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejuje — per 70 tūkstančių metalinių ir popierinių pinigų bei vertybinių popierių, Šiaulių „Aušros“ istorijos ir etnografijos muziejuje — apie 30 000 numizmatikos vienetų.

Negausūs, tačiau vertingi numizmatikos rinkiniai, daugiausia lobiai, saugomi Trakų istorijos muziejuje, Telšių, Rokiškio, Kretingos, Švenčionių kraštotyros muziejuose.

Senovinių metalinių ir popierinių pinigų esama ir įvairių mūsų respublikos vidurinių bei aštuonmečių mokyklų kraštotyros muziejuose. Lazdijų rajono Leipalingio vidurinės mokyklos muziejuje yra vertinga senovinių pinigų kolekcija, per daugelį metų surinkta mokytojo A. Volungevičiaus ir jo mokinių.

Daugelis žmonių, pradėję rinkti monetas vaikystėje ar jaunystėje, tolimesnį savo gyvenimą pašventė numizmatikos mokslui, tapo žinomais mokslininkais. Plačiai žinomi rusų numizmato A. Orešnikovo (1855—1933) antikos ir Senosios Rusijos istorijos tyrinėjimai. Monetas jis pradėjo rinkti būdamas dešimties metų, laikydavo jas dėžutėje po pagalve. Gimnazijoje organizavo numizmatų būrelį ir šiuo

pomėgiu sudomino draugus. Savo monetų kolekciją A. Orešnikovas padovanojo Maskvos universitetui. Atidarius Maskvos istorijos muziejų, 50 metų išbuvo jo monetų kolekcijos saugotoju. Tyrinėdamas senovines monetas, Orešnikovas padarė daug atradimų. Jo darbai svarbūs ne tik numizmatams, bet ir istorikams bei archeologams.

Zinomas numizmatas V. Riabcevičius monetas pradėjo rinkti irgi 10 metų amžiaus. Ilgainiui pomėgis tapo profesija: baigęs Minsko universiteto istorijos fakultetą, V. Riabcevičius tapo numizmatikos dėstytoju, o jo kolekcija — universiteto numizmatikos rinkinio kertiniu akmeniu. Apgynė kandidatinę disertaciją apie Baltarusijos prekybinius, kultūrinius bei ekonominius ryšius su kitomis valstybėmis gilioje senovėje.

D. Kapanadzė (1898—1971) tapo kolekcionieriumi nuo tada, kai jam, dvylikamečiui gimnazistui, draugai padovanojo dvi senovines monetas. Monetų rinkimas, tyrimas ir visa, kas su tuo susiję — istorija, ekonomika, paleografija, metrologija, heraldika — atimdavo visą jo laiką ir lėšas. Jaunystėje negalėjęs įsigyti specialaus išsilavinimo, D. Kapanadzė savarankiškai sukaupe daug žinių, tapo puikiu minėtų mokslo sričių specialistu. 1948 m. jis, neturėdamas aukštojo mokslo diplomo, apgynė kandidatinę, dar po aštuonerių — mokslų daktaro disertaciją. Profesorius D. Kapanadzė ilgą laiką vadovavo Gruzijos valstybinio muziejaus numizmatikos skyriui.

Šių eilučių autorius numizmatika susidomėjo dar mokydamasis Švenčionėlių vidurinėje mokykloje.

1958 m. apsilankiau Švenčionėlių rajono Santakos kaimelio gyventojų Ignoto Šilkinio sodyboje įrengtame muziejelyje. Dėmesį patraukė čia saugomi įvairūs senoviniai daiktai ir dokumentai, bylojantys apie tolimą Švenčionėlių apylinkių praeitį. Į akis krito nematyti įvairių kraštų ir laikotarpių senoviniai pinigai. Jais susidomėjau greičiausiai dėl to, kad neseniai buvau gavęs dovanų keliolika senovinių monetų su neaiškiais piešiniais ir užrašais. Įdomūs senuko Ignoto Šilkinio pasakojimai apie šiose apylinkėse esančiame Kirdeikių kaime dar 1931 m. rastą XVI—XVII a. monetų lobį, kurio didesnė dalis buvo saugoma jo palėpėje-muziejuje, dar labiau „užkrėtė“ mane senovinių pinigų kolekcionavimo liga. Dar besimokydamas vidurinėje mokykloje, surinkau nedidelį senovinių pinigų (metalinų ir popierinių) rinkinėlį. Ignotą Šilkinį laikau pirmuoju savo mokytoju, išmokiųsiu pažinti neaiškios kilmės monetas, paraginusiu jomis domėtis. Pats jis monetas rinkti pradėjo irgi jaunystėje, dar XX a. pradžioje. Mūsų draugystė nenutrūko iki pat jo mirties.

Numizmatika — ne tik vyrų užsiėmimas, nors dažniausiai kolekcionieriais tampa būtent jie. Iš žymesnių numizmatikos mylėtojų galima prisiminti Švedijos karalienę Kristiną, Maskvos numizmatikos draugijos narę grafiene P. Uvarovą. Renka monetas moterys ir dabar. Pavyzdžiui, Bulgarijos numizmatų draugija 1982 m. surengė parodą, kurioje dalyvavo tik moterys. Keturiasdešimt trys numizmatės iš 17 vietovių pateikė 2000 monetų ir 150 banknotų su moterų atvaizdais. Tokia paroda Europoje buvo surengta pirmą kartą.

PATARIMAI PRADEDANTIEMS NUMIZMATAMS

Pirmiausia trumpai paaiškinsiu, kuo rinkėjas skiriasi nuo kolekcionieriaus. Pirmasis žodis labiau taikomas asmenims ką nors renkantiems, tačiau nekrupščiai, nesistemiškai ir nekryptingai, be aiškesnio tikslo. Nemažai žmonių vaikystėje, jaunystėje ar brandžiame amžiuje ką nors renka, bet taip ir nesurenka įdomios, vertingos, kuo nors ypatingos kolekcijos. Antrasis žodis taikomas žmonėms, surinkusiems vertingą paveikslų, monetų, medalių, atvirukų ar dar kokią kitą kolekciją, galinčią pasitarnauti visuomenei, menui, mokslui, kultūrai. Beje, šie abu terminai gali būti vartojami kaip sinonimai.

Kokias monetas ir kaip reikėtų rinkti? Šis klausimas aktualus kiekviename pradedančiajam. Monetos renkamos pagal tam tikras temas (pavyzdžiui, feodalinės Lietuvos ar Lenkijos, carinės Rusijos, Vokietijos, kitų kraštų monetas) ir ypatybes (pagal dydį, metalą, formą ir panašiai). Nuo ko pradėti? Iš pradžių galima rinkti visas į rankas pakliūvančias monetas ir šitaip susipažinti su įvairiomis monetomis, jų rūšimis. Vėliau, geriau apgalvojus, vis dėlto reikėtų pasirinkti kokią nors temą. Beje, teminei kolekcijai nelabai tinka sulankstytos, aplaužytos ar itin nudilusios monetas, nebent jos senos ir gali būti vertingos mokslui. Rinkti monetas ne taip paprasta dar ir todėl, kad tai brangiai kainuojantis pomėgis. Egzempliorius, netinkančius nė vienai pasirinktai temai, galima mainyti į reikalingas ir tin-

kamas. Kiekvienas rimtas kolekcionierius turi mainų fondą.

Kokias temas galima pasiūlyti Lietuvos numizmatams? Mano nuomone, geriausiai tiktų tokios:

1. Feodalinės Lietuvos monetas (XIV a. antroji pusė—XVII a. septintas dešimtmetis). Šią temą galima susmulkinti į mažesnes:

- a) seniausios kaldintos monetas;
- b) atskirų valdovų ar laikotarpių monetas;
- c) tam tikro nominalo monetas, pvz., denarai, dvidenariai, šilingai, grašiai, trigrašiai (trečiokai) ir t. t.

Lietuviškas monetas galima rinkti ir pagal tipus bei atmainas (variantus).

2. Svetimų kraštų monetas, buvusios Lietuvos pinigų apyvartoje.

Ši tema apima labai didelį laikotarpį — nuo antikinųjų monetų, rastų Lietuvoje, iki XX a. ketvirtojo dešimtmečio. Ją galima suskirstyti smulkiau, rinkti tik vienos kurios ar kelių valstybių monetas, dažniau randamas Lietuvoje (pavyzdžiui, Lenkijos, Prūsijos, Švedijos, Vokietijos, Rusijos ir kt.).

3. Monetas, rastos N rajone. Šitaip renkant monetas, galima sužinoti, kokie ten kursavo pinigai įvairiais laikais. Galima net sudaryti savo rajono numizmatikos radinių žemėlapi, kuris galėtų daug papasakoti apie kažkada per jįėjusius prekybos kelius, buvusias ar esančias senas gyvenvietes ir panašiai.

4. TSRS monetas. Jas galima rinkti pagal kaldinimo metus.

5. Valdovų portretai monetose. Ši tema labai

plati. Ją galima suskirstyti smulkiau pagal valstybes, laikotarpius arba žemynus.

6. Moters atvaizdas monetose.

7. Architektūra monetose. Ši tema atsispindi ne tik antikinėse, bet ir viduramžių, naujųjų amžių, šiuolaikinėse monetose, kuriose pavaizduoti įvairios paskirties statiniai — bažnyčios, šventyklos, pilys, tvirtovės, miestai, tiltai, paminklai ir t. t.

8. Fauna monetose. Šiai temai galima rasti pavyzdžių nuo antikos laikų iki šių dienų. Gyvūnus monetose mėgo vaizduoti ne tik senovės žmonės. XX a. Australijos monetose pamatysime kengūrą, Belgijos — liūtą, Čilės — kondorą, Grenlandijos — baltąją mešką, JAV — bizoną, Islandijos — karvę, Italijos — bitę, Kanados — bebrą, Norvegijos — arklį, voverę, šiaurės elnią, Urugvajaus — pumą. Žvėrių ir paukščių atvaizdai kaldinami ir Afrikos bei Azijos šalių monetose.

9. Netaisyklingos formos monetos. Šiai temai tinka visos neapskritos.

10. Monetos su skylute viduryje. Jų nereikia painioti su monetomis papuošalais, t. y. tomis, kuriose skylutė yra monetos pakraštyje. Monetos su keturkampėmis ir apskritomis skylutėmis gamintos senovės Kinijoje dar prieš mūsų erą. Vėliau jos buvo leidžiamos ir Japonijoje. Skylutė reikalinga tam, kad monetą galima būtų užverti ant virvutės ir nešioti pasikabinus ant rankos. XX a. smulkios mažiau vertingos monetos būdavo išleidžiamos su skylute, kad jas galima būtų atskirti nuo vertingesnių sidabrinių monetų.

11. Olimpinės monetos (sportas numizmatikoje).

Daugiausia pavyzdžių galima rasti antikos laikų ir XX a. monetose. Olimpinėms žaidynėms atminti dabar daugelyje šalių kaldinamos specialios monetos. Leidžiamos jos ir Tarybų Sąjungoje. XXII olimpiadai Maskvoje pažymėti 1977—1980 m. buvo išleista 6 vieno rublio vertės monetų serija iš vario ir nikelio lydinio, 5 ir 10 rublių vertės sidabrinių monetų (po 14 kiekvienos vertės monetų), auksinių 100 rublių vertės monetų serija iš 6 skirtingų egzempliorių ir 150 rublių vertės platininių 5 monetų serija. Iš viso 45 skirtingos monetos.

12. Jubiliejinės ir išleistos kokiems nors įvykiams atminti monetos. Pavyzdžiui, 1984 m. išleistas atminimo rublis rusų fiziko A. Popovo gimimo 125-ųjų metinių proga, 1982 m. — rublis TSRS įkūrimo 60-mečiui pažymėti ir panašūs.

13. Suklastotos monetos.

14. Monetos pašto ženkluose (numizmatika filatelijoje). Šia tema pašto ženklus gali rinkti ir numizmatai, ir filatelistai.

Pašto ženklus su pavaizduotomis monetomis yra išleidusios šios Europos šalys: Bulgarija, Danija, Graikija, Jugoslavija, Kipras, Lenkija, Lichtenšteinas, Liuksemburgas, Monakas, Rumunija, Šveicarija, Vengrija. Amerikos šalys: Argentina, Brazilija, JAV, Kuba, Meksika, Urugvajus. Afrikos šalys: Alžyras, Etiopija, Kongas, Marokas, Mauritanija, Mozambikas. Azijos šalys: Indija, Irakas, Mongolija, Nepalas. 1982 m. Lenkijoje išleistas katalogas „Monetos Europos filatelijoje“.

Galima rinkti ir monetų, nukaldintų iš įvairių metalų, pavyzdžius. Juk monetos buvo kaldinamos

ne tik aukso, sidabro, platinos, vario, bronzos bei šių metalų mišinių su mažiau vertingais, bet ir iš geležies, nikelio, cinko, aliuminio ir t. t. Dabar monetos daugiausia yra kaldinamos iš įvairių vario ir nikelio lydinių. Tačiau neseniai Tongo karalystėje (pietvakarinė Ramiojo vandenyno dalis) buvo pradėtos kaldinti monetos iš reto brangaus metalo paladžio. Būna monetų ir iš medžio, pergamento, porceliano, o tolimose Indijos vandenyno Kokosų salose pirmą kartą pasaulyje buvo pradėtos oficialiai leisti į apyvartą plastmasinės monetos. Jos ilgamžės, lengvos, nesunkiai pagaminamos. Nominalai skiriasi spalva. Rupijos — raudonos, centai — mėlyni.

Siūloma kolekcionavimo sistema tėra pavyzdys. Temų ir kryptių gali būti labai daug, priklausomai nuo paties kolekcionieriaus išradingumo.

Kaip tvarkyti, kur ir kaip laikyti monetas? Naujas monetas reikia imti tik už gurto, kad jų paviršiuje neliktų riebių dėmių.

Monetas laikomos įvairiai — specialiuose plastmasiniuose albumuose, tamtyč pagamintose spintelėse, popieriaus vokeliuose ir panašiai. Spintelės monetoms laikyti dažniausiai būna su ištraukiamais stalčiais, padalytais pertvarėlėmis į mažesnius skyrelius. Kartais juose padaromi specialūs lizdai monetoms dėti. Stalčių dugnas paprastai išklojamas gelumbe, aksomu ar koku kitoku audeklu. Nepartartina kloti gumos, nes joje esama sieros, kuri lengvai reaguoja su metalais. Sidabrinės monetos, prisilietusios prie gumos, greit pajuoduoja, ilgainiui tampa nekokybiškos. Prie stalčių priekinės pusės pritvirtinama etiketė, nurodanti, kas juose saugoma.

Gana patogų laikyti monetas plastmasiniuose albumuose, gaminamuose Estijoje, nes monetos tokia albume matyti iš abiejų pusių. Paprastai šių albumų lapai gaminami įvairaus dydžio, priklausomai nuo monetos skersmens. Kai kuriose valstybėse gaminami specialūs albumai tam tikroms atskiroms monetų serijoms. Tačiau varinės bei bronzinės monetos ir būlonai, turintys vario priemaišų, gerai neišdžiovinami, nenusausinti po valymo tokia albume greit pažaliuoja — pasidengia vario oksidu.

Monetas galima saugoti ir vokeliuose, sustačius juos dėžutėje vertikaliai. Kiekviena moneta saugoma atskirame vokelyje. Ant vokelio turi būti užrašyti duomenys: valstybė, valdovas, nominalas, išleidimo metai, kalykla, metalas, svoris, katalogo numeris, kokios nors ypatybės, radimo vieta ir panašiai. Šiuos duomenis reiktų surašyti specialioje kartotekoje, prie jų dar pridėti tikslų monetos piešinį, averso, reverso bei gurto užrašus, pažymėti, gerai ar blogai išsilaičiusi, vietą, kur moneta rasta, nurodyti literatūrą apie ją.

Radus lobį, negalima pasilikti sau nė vienos monetos, nes iš pirmo žvilgsnio menkavertis pinigėlis gali būti retas ir neįkainojamas radinys mokslui. Vis dėlto, jei jūsų kolekcijoje atsirastų moneta iš lobia, reikia užrašyti, kur, kada ir kaip jis rastas, į kokį indą buvo sudėti pinigai, o pačią monetą padėti atskirai, kad nesusimaišytų su kitomis. Sužinojus apie rastą lobį, reikia pranešti artimiausiam muziejui, nurodyti, kur ir kada jis rastas, išvardinti artimiausias gyvenvietes, jei arti yra, ežerus, upes ar kelius, nurodyti, į kokį indą buvo su-

dėti pinigai, jei indas sukiužęs — surinkti šukes ir perduoti muziejui. Be to, būtina užrašyti vietinių žmonių pasakojimus, susijusius su šia vieta. Radiniai be tokios „metrikos“ praranda mokslinę vertę.

Kartais į rinkėjo rankas patenka sulenktų, nudilusių, su įvairiomis apnašomis monetų. Labai svarbu, kad jos pačios negestų ir, svarbiausia — nebūtų chemiškai agresyvios kitoms kolekcijoje laikomoms monetoms. Jei rinkėjas pats dar nemoka valyti monetų ir jų prižiūrėti, geriausia kreiptis į specialistus. Galiu tik perspėti, kad jokių būdų negalima monetų valyti įvairiais švitrinamaisiais popieriais, trintuku ir kitais mechaniniais būdais. Šitai galima sugadinti vertingą monetą. Ji gali prarasti numizmatinę vertę ir būti vertinama tik kaip metalas.

Pasitarus su specialistais, monetas reikia valyti labai atsargiai. Kiekvienas metalas reikalauja vis kitokio valymo būdo. Chemikalas, kuris nekenkia vienai monetai, gali pakenkti kitai. Yra daug valymo receptų, tačiau svarbiausias — kantrybė ir atsakomybė. Apsiginklavę viena ir kita, pirmiausia vandeniui ir muilu nuplaukite nuo monetų žemes ir purvą. Paskui labai svarbu atkreipti dėmesį, kokios spalvos rūdys. Varinės monetos su tamsiai raudonos (vyšninės) spalvos apnašomis (vario oksidas — Cu_2O), valomos 5—15% amoniako arba 5—10% amoniako arba 5—10% amonio karbonato ($\text{NH}_4)_2\text{CO}_3$ tirpalu, jei tamsiai žalios spalvos (vario karbonatas) — tai 5—10% citrinės rūgšties tirpalu, jei gelsvos spalvos (švino karbonatas), tai 10% acto rūgšties skiediniu. Norint, kad nuvalytos monetos neatrodytų kaip naujos, galima jas pašildyti iki 80° tirpale,

kuriam pagaminti į 1 l vandens įberama 50 g vario sulfato ir 5 g kalio permanganato.

Antikinių varinių ar bronzinių monetų su vadinamąja kilmingąja patina, kuri per ilgą laiką atsiranda savaime ir suteikia daiktams malonią rudą ir žalią spalvą su įvairiais atspalviais, geriausia visai nevalyti. Nuo to jų vertė tik padidėja.

Daug sunkiau valyti sidabrinės monetas. Joms kaldinti retai buvo naudojamas visiškai grynas sidabras — beveik visada primaišoma vario, todėl sidabrinės monetos dažniausiai pasidengia žalios spalvos vario oksidu. Jam pašalinti geriausiai tinka 5% sieros rūgšties arba 5—10% skruzdžių rūgšties skiedinys.

Jei monetos būna sulipusios (lobiuose taip atsitinka dažnai) reikia jas įmesti į 5—10% natrio šarmo skiedinį, įkaitintą iki 30—50°.

Nuvalius monetas, reikia jas keletą kartų pavirinti vandenyje (geriausiai distiliuotame), išdžiovinti ne aukštesnėje kaip 100°C temperatūroje ir padengti plonu parafino arba sintetinės smalos sluoksniu. Negalima iš chemikalų traukti monetų metaliniu pincetu.

Monetoms valyti tinka ir buitinės chemijos preparatai išskyrus tuos, kuriuose yra kietų stambia-grūdžių abrazyvų, galinčių subraižyti paviršių. Todėl į spalvotųjų metalų valiklius dedama tik minkštų (kreidos milteliai, diatomitas) arba švelniųjų smulkiųjų (silikagelis) abrazyvų, vaško, organinių tirpiklių, amoniako.

Auksuotiems daiktams valyti netinka net ir labai švelniųjų abrazyvų turintys valikliai. Auksuotus

daiktus geriausia valyti vatos gabalėliu, suvilgytu terpentinu, etilo alkoholiu arba denatūratu. Kreida galima valyti cinko, cinkuotus, vario, skaistvario (žalvario) gaminius. Varinius ir skaistvarinius daiktus dar galima valyti ir geriamosios arba kalcinuotos sodos tirpalais.

Vario, skaistvario, bronzos, melchioro, sidabro gaminiams valyti gaminamos pastos „ASIDOLIS“ ir „JUVELIRNAJA“. Pastarąja galima valyti ir aukso (bet ne auksuotus) gaminius. Ant flanelinio arba vilnonio skudurėlio uždedama truputis pastos ir šveičiamas nešvarus paviršius, paskui švari skudurėliu trinama kol ims blizgėti. Norint atnaujinti nedidelių varinių daiktų ar varinių monetų paviršiaus blizgesį, juos reikia 30 minučių pavirinti kalcinuotos sodos tirpale (40 g l l vandens).

Monetų, ypač senesnių, nominalai ne visada būdavo užrašomi, todėl kartais monetos vertę galima nustatyti pagal svorį. Jei auksinė moneta sveria apie 3,5 g — tai dukatas, jei apie 28—29 g — taleris, jei 13—14 g — pustaleris ir t. t. Naujųjų amžių monetos nuo viduramžių skiriasi tuo, kad dauguma jų yra su pažymėtomis datomis. Be to, dažniausiai didesnės ir sunkesnės. Monetų nominalą galima nustatyti ir pagal skaičių ant monetos, pavyzdžiui, II — dvigrašis, III — trigrašis, VI — šeštokas (6 grašiai), 18 — ortas (1/4 talerio dalis), 24 — pusantrokas (1/24 talerio dalis) arba pagal specialius katalogus. Užsienyje išleistuose kataloguose šalia monetos atvaizdo paprastai nurodoma valstybė, valdovas, nominalas, išleidimo metai, kalykla ir kaina. Labai negerai, kad Tarybų Sąjungoje išleistuose

kataloguose monetų kainos paprastai nenurodomos. Neaiški moneta nustatoma paėmus atitinkamos valstybės katalogą.

Kartais jaunesniems numizmatams keblu susigaudyti, koks svoris užrašytas ant XIX—XX a. pradžios Rusijos stambesnių sidabrinių monetų — rublių ir poltinių (50 kap.) gurto. Monetų svoris Rusijoje tada buvo matuojamas zolotnikais ir doliomis. 1 svaras = 409,52 g = 96 zolotnikai. 1 zolotnikas = 4,26 g = 96 dolios. 1 dolia = 0,044 g. Zolotniko pavadinimas kilęs iš Kijevo Rusios auksinių monetų zlatnikų, svėrusių 4,2 g.

Lietuvoje randama daug monetų su lotyniškais užrašais, abreviatūromis *. Juose paprastai paskutinis žodis pašako, kokios valstybės tai moneta.

Numizmatui reikia gerai žinoti valstybių bei miestų herbus. Jei monetoje pavaizduotas erelis — greičiausiai bus Lenkijos ar Prūsijos moneta, jei trys karūnos arba sukryžiuotos dvi strėlės (Dalarinos provincijos herbas) — tai Švedijoje kaldintos monetos, jei sukryžiuoti raktai — Rygoje kaldintos monetos, jei grifas — Pamaro (Pomeranijos) ar Livonijos monetos, jei Vytis (raitelis) — Lietuvos monetos ir t. t.

Ne visos monetos, kaip minėjau, būna su pažymėta leidimo data. Romėniškais skaitmenimis data pirmą kartą Europoje buvo pradėta žymėti 1248 m. ant daniškų monetų, o arabiškais — 1424 m. ant Šveicarijoje, San Galeno mieste, kaldinto plaparto *. Data ant monetos nebūtinai užrašoma keturženkliais skaičiumi. Dėl vietos stokos kartais žymimi tik du ar trys paskutiniai skaitmenys. Pavyzdžiui, ant Zig-

manto III Vazos Rygoje kaldintų 1620 m. šilingų data pažymėta skaičiumi 20 arba 620. Būna, kad du pirmieji datos skaitmenys yra monetos aversė, o du paskutiniai — reverse, pavyzdžiui, 1623 m. išleistų Gdansko ortų.

Kada, kokioje valstybėje moneta buvo kaldinta, galima nustatyti ir iš monetos išvaizdos, svorio ir metalo. Bet tam reikia įgudimo, prityrusios akies.

Monetos vertė (kaina) dažnai priklauso nuo jos retumo ir būklės. Rečiau pasitaiko šios monetos:

1) reto nominalo pinigai (obolas, dvigrašis, portugalas ir pan.);

2) nominalas nėra retas, bet retesni jo kaldinimo metai (tam tikrais metais jų buvo kaldinama nedaug);

3) nominalas ir kaldinimo metai nėra reti, bet moneta kaldinta kitokiu, retesniu kaldinimo štampu (numizmatinėje literatūroje tokia moneta vadinama atmaina arba variantu);

4) monetos su klaidomis, atsiradusiomis dėl štampos graverių neatidumo arba neraštingumo. Klaidas galima suskirstyti į tris pagrindines grupes: klaidos užrašuose (legendose), klaidos piešinyje arba datoje, dvigubas kaldinimo štampus;

5) nukaldinta ne iš skritulio formos ruošinio, o iš keturkampės, šešiakampės ar aštuoniakampės plokštelės (klipos);

6) nukaldinta iš kito, negu turėtų būti, metalo, paprastai — bandomasis egzempliorius;

7) moneta, nukaldinta iš storesnės sidabro ar aukso plokštelės nei turėtų būti (vadinamojo dvigubo, trigubo ir t. t. svorio);

8) su satyriniu užrašu;

9) kontrastuotos monetos;

10) tauriųjų metalų — aukso ir platinos monetos.

Užsienio kataloguose paprastai esti pažymėtas monetos retumo laipsnis. Raidėmis R (lot. *rarus* — retas) — reta, RR — labai reta, RRR — žinomi tik 1—5 egz. Unikamai kai kuriuose kataloguose žymimi R*. E. H. Čapskio 5 tomų kataloge retos monetos žymimos R (be skaičiaus), R¹, R², R³, R⁴, R⁵, R⁶, R⁷, R⁸. Kuo didesnis skaičius prie R raidės, tuo retesnė moneta. Aukcionų kataloguose visada pažymimas monetos išsilaikymo laipsnis.

Teisingai įvertinti monetos būklę pradedančiam numizmatui yra sunku, tačiau ir patyrusių numizmatų nuomonės dažnai nesutampa — pavyzdžiui, ar keli dideli įbrėžimai yra blogiau negu daug mažų įbrėžimų?

Rinkėjai monetas savo kolekcijai dažniausiai įsigyja veltui (kaip dovaną), keisdamiesi (mainais) arba pirkdami. Žinoma, bet kam gali nusišypsoti laimė pačiam rasti lobį.

1988 m. sausio 13 d. TSRS kultūros ministerija išleido naują instrukciją Nr. 8, reglamentuojančią monetų, kurios yra valiutinės vertybės, kolekcionavimą. Pradedantiesiems kolekcionieriams su šia instrukcija būtų pravartu susipažinti. Ji galioja, todėl padės atlikti teisėtus monetų pirkimo pardavimo sandėrius.

Nauja instrukcija išsiuntinėta į visus muziejus ir kolekcionierių klubus, galima ją gauti ir kolekcionierių klube Respublikiniuose profsąjungų kultūros rūmuose Vilniuje.

Kolekcionavimas — tai amžinas ieškojimas. Tikras kolekcionierius pasirengęs kalnus nuversti, kad tik įsigytų reikalingą monetą ar kitokį daiktą. Kas, jei ne kolekcionieriai praturtina muziejus retais, kartais net unikaliais eksponatais, neįkainojamomis kolekcijomis? Monetų rinkimas — ne vien malonus poilsis. Kartais — tai darbas, atimantis vos ne visą laisvalaikį. Tačiau kartu — tai didžiulį malonumą teikiantis užsiėmimas. Svarbiausia, kad jis būtų naudingas ne tik renkančiajam asmeniui, bet ir jo tautai, jos kultūrai.

Kolekcionieriams reiktų dažniau rengti parodas, kuriose su jų kolekcijomis galėtų susipažinti ir platesnė visuomenė. Tokias parodas galima būtų organizuoti muziejuose, kolekcionierių klubuose ir dar daug kur kitur.

Numizmatiką reiktų labiau propaguoti mokyklose, ypač per gimtojo krašto istorijos pamokas, steigti daugiau numizmatų būrelių, surinktus senovinius pinigus demonstruoti parodėlėse istorijos kabinete ar mokyklos muziejuje.

Per pamokas, dėstant mokiniams vieną ar kitą istorijos temą, monetas galima panaudoti kaip vaizdinę medžiagą. Į būrelius galima pasikviesti krašto tyros muziejaus darbuotojų, labiau prityrusių kolekcionierių, surengti ekskursiją į muziejų, susipažinti su ten saugomais senoviniais pinigais.

O jei kam nors kolekcionieriai, nesvarbu, kad ir ką jie rinktų, atrodo keistuoliai, atsakysiu rašytojo M. Gorkio žodžiais: „Keistuoliai puošia gyvenimą...“